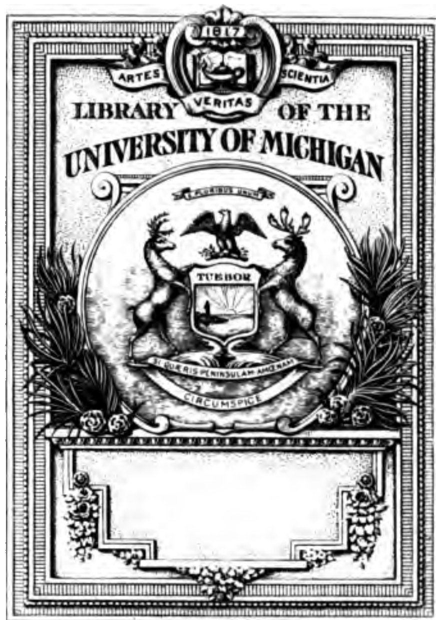
MATTHIJS DE CASTELEIN

EN

ZIJN CONST VAN RHETORIKEN

DOOR

J. VAN LEEUWEN.

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

MATTHIJS DE CASTELEIN

EN

ZIJNE CONST VAN RHETORIKEN.

Typ J. VAN BOEKHOVEN, Utrecht.

MATTHIJS DE CASTELEIN

EN

ZIJNE CONST VAN RHETORIKEN.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Nederlandsche Letterkunde

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

MR. M. S. POLS,

Hoogleeraar in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN

DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

TE VERDEDIGEN

op Vrijdag 6 Juli 1894, des namiddags te half 3 ure,

DOOR

JOHANNES VAN LEEUWEN,

geboren te Vlissingen.

UTRECHT.

FIRMA J. L. BEIJERS.

1894.

Aan mijne Ouders.

VOORREDE.

Eene studie over „Castelein en zijne Const van Rhetoriken" is m. i. niet misplaatst in onzen tijd. Na veel arbeid en inspanning begint de Nederlandsche litterator nu zijn terrein te leeren kennen. Twee groote factoren voor een juiste kennis ontbreken hem evenwel nog geheel en al. De letterkundige kunst in Nederland mist nog geschiedkundige studies over het ontstaan en de ontwikkeling van elk harer onderdeelen, ... en zij mist een geschiedenis der aesthetika. Beide zijn evenzeer noodig.

Met deze studie beoog ik een begin te maken met een geschiedenis der aesthetika, die als basis voor de critiek over de vroegere letterkundige kunst onmisbaar is. [1]

Hooggeleerde Heer MOLTZER, *mijn Hooggeachte Promotor! Het is mij een innig genoegen, mijn laatste academische werkzaamheid onder Uwe leiding te mogen verrichten. Altoos heb ik U bewonderd in Uwe liefde voor Uw wetenschap en Uw werk, mijne bewondering ge-*

---

1) *Voor de aanhalingen uit de C. v. R. gebruikte ik de uitgave van* 1555 (*zie bijlage I*), *voor die uit de Diversche Liedekens de uitgave van* 1616. *Zoo getrouw mogelijk volgde ik de zeer veranderlijke schrijfwijze van Castelein; want de onregelmatigheden der spelling moeten ongetwijfeld aan C. zelven worden toegeschreven* (*zie de „Waerschuwijnghe tot den Lezer"*, *blz.* 73, 74.)

Ook Molinet's verhandeling schreef ik letterlijk over, doch met uitwerking der afkortingen. Vandaar bijv. het totale gemis van leesteekens in de aanhalingen uit Molinet, ook aan het einde eener periode.

Een wetenschappelijke behandeling van teksten eischt m.i. deze methode.

voelende als een prikkel tot navolging. Tot dat Uw werk behoorden ook wij, Uwe discipels. En niet het geringste deel van die Uwe liefde werd ons geschonken, ook al waren de droefste omstandigheden Uw lot. — Ik weet, dat het U niet aangenaam is, in het publiek te hooren wat beter kan worden gezegd op Uwe studeerkamer van hart tot hart. Maar dit toch kan ik niet achterhouden, — U weet, dat ik het niet zeggen zou, meende ik het niet, — dit: dat ik mij blijde voel tot in het diepst mijner ziel, dat ik U tot mijn Leermeester en Voorbeeld mocht hebben bij mijne studiën aan de Utrechtsche Universiteit. Van nu af aan zal ik niet meer behooren tot Uwe studenten. Moge het mij vergund worden, eenmaal tot Uwe jongere vrienden te behooren!

Het is mij een behoefte, tot U, Hooggeleerde Heeren Galleé *en* Wynne, *een woord van hartelijken dank te richten voor al hetgeen ik van U mocht leeren. Het spijt mij, Hooggeachte Heer Professor* Galleé, *dat mijne neigingen mij van Uwe vakken van wetenschap afwendden, maar ik hoop, dat de omstandigheden mij in de gelegenheid zullen stellen, nog veel met U in aanraking te komen, en dat dit verlangen van mij U eenigszins aangenaam zal wezen. En evenzeer spijt het mij, Hooggeachte Heer Professor* Wynne, *dat de onverbiddelijke wet U tot aftreden dwong, voordat mijne academische studiën waren voltooid; mijne voorliefde voor historie heeft niet weinig voedsel gevonden in Uw onderwijs.*

Ondankbaar zou ik wezen, indien ik U, Weledele Heer van Someren, *niet mijn oprechten dank bracht voor de vele en velerlei hulp, die ik van U tijdens mijn studentschap, vooral ook bij de vervaardiging dezer studie, heb ondervonden. Ik hoop nog vele malen mij tot U te kunnen wenden, wetende dat mij steeds even bereidvaardig door U hulp zal worden verleend.*

Ten slotte betuig ik ook mijn dank aan de besturen der bibliotheken van Parijs, Gent, Amsterdam, Haarlem en Leiden voor de bereidwilligheid, waarmede door hen de werken van Molinet en Castelein te mijner beschikking zijn gesteld.

J. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

INLEIDING.

Matthijs de Castelein, *Priester*, *ende excellent Poëte moderne* was een groot man voor zijne tijdgenooten. Vooral zijn *Const van Rhetoriken* bleef tot lang na zijn dood bekend en vereerd. Latere geslachten vergaten hem of kenden zijne werken hoogstens bij name. In onzen tijd, sinds de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde met ernst en eerbied wordt bestudeerd, — nu rangschikt men hem medelijdend onder „de zwakke kunstenaars uit dit tijdperk van overgang", onder de „vertegenwoordigers der kwijnende kunst",.... òf, zooals Kalff deed: men gevoelt het onbillijke daarvan, van dat medelijdend afkeurend oordeel, en onthoudt zich van een meening uit te spreken over zoo eenen, die groot was in zijn eigen tijd maar klein lijkt in de oogen der later levenden. Zooals nu mooi wordt gevonden veel kunst, die de menschen uit later tijd wellicht zullen belachen of verfoeien. Wij houden van die kunst, de heilige uiting van ons eigen liefste leven. En wij eeren nederig de kunste-

naars, die dat mooiste en innigste uit ons weten uit te zeggen in kleuren en klanken. En rillen van pijn en trillen van boosheid doen wij, wanneer iemand, die niet dat leven kent van ons geslacht daarmede spot en het hoont.

Ieder geslacht heeft zijn eigen „heilig". En het heilig van het eene geslacht is geheel anders dan het heilig van het andere, al volgt dit ook daarop.

En al hooren de dooden niet wat de lateren over hen zeggen, — een die oordeelt over het heilig van vroegere menschen en de pijn en boosheid kent over het bespotten en hoonen van zijn eigen heilig, — zoo een zal zacht zijn in zijn oordeel over wat werd mooi gevonden in de tijden vóór hem, en billijk.

Wie de geschiedenis, vooral de geschiedenis der kunst en der kunstenaars, bestudeert en zijne eigene eischen van mooi als maatstaf neemt bij beoordeeling, die handelt als het menschenkind dat het gansch heelal geschapen acht te zijnen genoegen.

De Rederijkerstijd is een „tijdperk van overgang". Het Bourgondische huis treedt op als belichaming van den geest van den nieuwen tijd. De begrippen „staatseenheid, staatsburger" beginnen te heerschen. Denkbeelden als vrijheid van leven en denken komen te zamen met de openbaringen der renaissance ook de menschen van Nederland bedwelmen. Dezelfde menschen doorleven tegelijk den worstelstrijd in het staatkundige, in het kerkelijke en in het geestelijke. Vorsten en geestelijken treden op als kunstenaars. Geestelijken en kunstenaars vertoonen zich als staatslieden en krijgers.

En daarnaast: één groote golfstroom van voorspoed en weelde, wegspoelende de vreeselijkheid en ellende van den oorlog.

In dezen tijd Matthijs de Castelein.

Zijne werken toonen hem geheel als product van dien tijd met zijne worstelwoelingen. Hij is niet vóór en boven alles humanist, of geestelijke, of dichter, of vaderlandslievend staatsburger, of wereldling, maar hij is iets van dat alles.

Zoo komt het dat zijne tijdgenooten, die ieder voor zich in zich voelden leven wat Castelein uitsprak, hem zagen als een groot man.

Maar na hem nam elk der nieuwe stroomingen haar eigen loop door eigen bedding, de ander nauw kennende, ieder met eigen dienaren. En die dienaren zijn als priesters van hun godheid ijverende voor hun leer, veelal niet kennende wat daar buiten ligt, met medelijden of minachting aanziende wat anders is. — Zoo ook wil de letterkundige beoordeelaar Castelein nemen voor zich alleen, hem ziende alleen als dichter. Maar dat was hij niet geheel alleen. Vandaar dat velen komen tot een onbillijk oordeel over hem, en velen zich onthouden van een oordeel uit te spreken.

Toch is het niet verwonderlijk, dat de letterkundigen voor zich beslag leggen op Matthijs de Castelein. In al zijne werken wordt hij door zijne lofdichters genoemd „excellent Poëte moderne”. Zijn voornaamste, meest bekende, werk is „de Const van Rhetoriken.”

[illegible]

[illegible]

EERSTE DEEL.

Matthijs de Castelein [1]) werd geboren te Audenaerde in 1485 [2]) en stierf aldaar in April 1550. [3]) Volgens de kroniek van Audenaerde was (of werd?) hij in 1512 gees-

---

[1]) De schrijfwijze *Matthijs de Castelein* in plaats van de algemeen gebruikelijke *Matthijs de Casteleijn* berust op de uitgave van Jan Cauweel (zie bijlage I), die blijkens zijne „waerschuwijnghe tot den Lezer" (blz. 252—254) trouw gevolgd heeft „de proper Copie gheschreven by der hand van onzen Autheur Castelein".

[2]) Matthijs de Castelein's geboortejaar blijkt uit de stadsrekeningen van Audenaerde. In 1547 kocht hij nl. een lijfrente op de stad en zette die vast op zijn basterdzoon Abraham. De stadsrekening, die het bewijs van ontvangst bevat, noemt voor Matthijs' leeftijd 62 jaar, voor zijn zoons leeftijd 28 jaar.

[3]) Matthijs de Castelein's sterfjaar blijkt uit de Kroniek van Audenaerde, waarin staat onder het jaar 1550:

Dit jaer in de maend April, na Paesschen, sterft *Matthijs de Castelein* F's Arends, Jacobs zone, ten grooten leetwesene van allen beminders van der edeler conste van rethorijcken.

Het sterfjaar wordt eveneens vermeld in Castelein's grafschrift, het epitaphium van Veldeman, dat van Burchgrave, en dat van Jan van Laerbeke (pseudoniem: Ekebreal nau nai), alle gevoegd achter de werken van Castelein.

Vreemd is het jaartal 1560, in het epitaphium in de C. v. R. voorkomende.

telijke; in 1530 werd hij apostolisch notaris. Benevens dezen winstgevenden post bekleedde hij het ambt van diaken in de parochiekerk van Pamele. En verder was hij guldebroeder en kapelaan van St. Barbara (de tapytchieren) en van het H. Sacrament in de kerk van Audenaerde.

In 1519 werd onzen levenslustigen geestelijke een zoon geboren, wien hij den bijbelschen naam Abraham gaf. [1]) Waarschijnlijk gaf deze Abraham zijns vaders „Const van Rhetoriken" aan den drukker Jan Cauweel ter uitgave. [2])

Zijn grooten naam maakte hij als „facteur vander retorijcke", zooals de kroniek van Audenaerde, A°. 1544, hem noemt. Zichzelf noemt hij facteur „Vanden Kerssauwieren ende Paxvobianen". (C. v. R. 212). [3])

Als „facteur vander retorijcke" was Castelein een persoon van gewicht. Reeds spoedig na het verschijnen van zijne „Baladen van Doornijcke" wordt hij in de kroniek van Audenaerde A°. 1525 vermeld: bij de volksfeesten, die te Audenaerde werden gevierd „ter causen van der victorie door den keysere Karolus vercreghen, voor de stede van Pavien, aldaer de coninck van Vranckricke Fransois ghevanghen was", maakte Castelein een

---

1) cf. Lied 13 uit de „Diversche Liedekens."

2) cf. „Waerschuwijnghe tot den Lezer" (blz. 252—254): „..... van den persoon die ons de zelve Copie ter hand ghedaen heeft".

3) De rederijkersschool van Pax vobis te Audenaerde en die van der Kerssauwen te Pamele komen reeds vroeg in de 15e eeuw voor. Blijkens een schepenbrief (charter) van 1517 werd de kamer Pax vobis in dat jaar tot een gulde (geestelijke broederschap) verheven.

referein, dat openlijk werd voorgedragen. Daárin treedt de Fransche koning sprekende op, weeklagende over zijn nederlaag, die hij verweet aan:

> Le marcquis de Piscare.
> Geweldich duerbrack hy die vaste schare.....

weeklagende over den dood van 8 prinsen, en over zijne gevangenneming, niet na een strijd

> .... ieghen mijns ghenoot
> Naer eens vrancks Cuenijnghs zeden,

maar

> .... ieghen eenen vassael,
> Gheseid la mote .... [1])

In 1527 wordt hij vermeld als facteur van Pax vobis. Toen maakte hij een zinnespel, zooals Meester Jan van Asselt had gedaan voor de gezellen van de Bloeyende Jeucht [2]), en Her Jan Vanden Vivere voor de schole vander Kerssauwe, — dat alles ter gelegenheid van de geboorte van Philips van Spanje, 31 Mei 1527 [3]).

Het jaar 1528 bracht den nieuwen facteur van Pax vobis twee groote feestelijkheden: een bezoek van de ghesellen van rhetorijcke van Douai, en, in de maand Augustus, een verbroederingsfeest met de rhetorijckers

---

1) Dit referein is een ref. van 14, getiteld „ander snede van 14".
Dit zelfde feit wordt ook bezongen in no. 16 der „Diversche Liedekens"

2) De schole vander Bloeyende Jeucht wordt het eerst aangetroffen in 1526, en bestond uit de aanzienlijken der stad. In de C. v. R. wordt er herhaaldelijk melding van gemaakt.

3) cf. No. 19 uit de „Diversche Liedekens," met referein „een Prins is ons gheboren"

van St. Anne uit „Edinghen der stat" [1]), wier blazoen de spreuk droeg „Penser il faut," en die daarnaar genoemd werden „de Penseen."

De vrede van Cameryk, la paix des Dames, 1529, was voor de schepenen van Audenaerde een aanleiding tot groote feesten. Matthijs de Castelein ontving de opdracht, een programma der feestelijkheden (chaerte) op te stellen en alles te regelen. Sinds is hij bij alle dergelijke gelegenheden de rechterhand der stedelijke regeering, zooals bijv. in het volgende jaar bij de volksfeesten „ter causen van den coronemente vander Keyserlicke Majesteyt" tot Koning van Lombardije.

Behalve voor de gewone zinnespelen had Castelein in de volgende jaren voor niet veel meer dan voor zijne gewone werkzaamheden als facteur te zorgen. Met de rederijkers van Doornijck leefden de Paxvobianen in gestadige vriendschap en voortdurend verkeer. Alleenlijk twee uitstapjes maakten zij: in 1534 naar Aelst, in 1535 naar Brugge.

Eerst in 1539 kwam er groote drukte. De kamer van rhetorijcke „de Fonteine" te Gent zond in Februari aan de rederijkers van Audenaerde een uitnoodiging voor een Landjuweel tegen den aanstaanden zomer. Prijzen werden uitgeloofd voor de prachtigste intrede, het schoonste blazoen, het beste liedeken, de beste refereinen (het vroede referein op de vraghe: wat dier ter waerelt meest fortse verwint? — het zotte referein op de vraghe: wat volk

---

[1]) Castelein maakte hiervoor o a. een welkomstgroet (C. v. R. Referein van twintighen, veur dhant), en een tafelzang (C. v. R. Banck Referein, van 15.).

ter waerelt meest zotheyt tooght? Item int amorueze, op den stoc: Och mochticze spreken, ic ware ghepaeyt!) en voor het beste spel van zinne op de vraghe: welc den mensche stervende meesten troost es? [1]) Matthijs de Castelein zet zich ijverig aan het werk, een nieuw blazoen wordt geschilderd, de noodige kleedingstukken worden aangekocht, en de groote raad [2]) van Audenaerde besluit de kosten te dragen. Den 8sten Juni deden die van Audenaerde hun plechtige intrede te Gent, met den „Edele ende Weerde heere Mer Joos van Joigny, baron van Pamele, heere van den lande van tusschen Maercke ende Ronne, enz." als „Prinche," — een „intreye" die de stad-Audenaerde ruim 2280 pond par. kostte [3]). Vier prijzen droegen die van Audenaerde weg; den derden prijs voor het schoonste inkomen, den derden prijs voor het beste referein int vroede, den vijfden prijs voor het beste ebattement, en den derden prijs voor het beste liedeken, — een groote overwinning voor deze kleine plaats tegen 19 meedingende rederijkersscholen behaald bij een groot landjuweel. Eerst den 23sten Juni waren deze feesten ten einde.

---

[1]) De refereindichten enz., bij deze gelegenheid voorgedragen, zijn uitgegeven te Gent door Joos Lambrecht. 1539.

Het referein int zotte van Castelein komt voor in zijn C. v. R. onder den titel: „D'aude snede van 13. In tzotte", en heeft als refereinregel:

Zulc volc toogd in de weereld de meeste zotheit.

[2]) De Groote Raed bestond uit: Burgemeester en Schepenen, de goede lieden van den rade (± 20) en de dekens en officieren der 16 neeringen.

[3]) Blijkens de memorie van den onderklerk van Schepenen, die rapport uitbracht van de gemaakte onkosten.

Tot 1544 bleef het rustig onder de Audenaerdsche rhetorijckers. De Paxvobianen trachtten zich te bevrijden van de afhankelijkheid van Schepenen, een afhankelijkheid, die noodzakelijkerwijze voortvloeide uit den geldelijken onderstand, dien zij genoten, maar hunne pogingen mislukten geheel.

De vrede van Crépy, 1544, die een einde maakte aan den vierden oorlog tusschen Karel V en Frans I, noopte de overheid van Audenaerde op nieuw tot groote feesten. „Her Mathijs Castelain p^bre^, facteur vander retorijcke" kreeg de opdracht „een processie generael" in te richten en daarbij „diversche rondeelen, refereynen, baladen, ende anderssins" te maken, om „in de processie vorseyt" te worden „uutghelesen." De „chaerte," waarbij Castelein de Audenaerdsche rederijkers opriep, komt voor in zijn Const van Rethoriken [1]. Het stuk begint aldus:

Zouct nu nieu concepten, verscerpt u verstanden
Ghy die ons keysers landen met herten bemind:
Slaet opwaert u ooghen, leghd te gare u handen,
Ghebenedijt en loefd Marien kind:

Dan volgt een verklaring van de reden tot feestviering. En daarna, strofe 3:

Hoord wies heere en wet sijn ordonerende:

Vooreerst: in woensdaghe... tusschen tween en drien... een dyalogue... den paeys recommanderende, met 6, 4

---

[1]) Onder den titel: „Andor snede van zevenen. Charte." — met onderschrift: 1544. — Van ditzelfde feest dateert een balade, voorkomende in de C. v. R. onder den titel: „Baladen van achten. Op den paeis. 44." — En voorts: no. 15 uit Casteleins liedtboek. (Diversche Liedekens).

en 2 cannen wijns als prijzen. Tsavonts ten sevenen wedstryd om dalder beste nieuwe lied... angaende desen paeys tsy vrauwen of mannen, — met dezelfde prijzen als voor den besten dialoog. Bovendien worden 12 cannen wijns vuer hoofd prijs uitgeloofd voor wie het luisterrijkst zal optreden op woensdagavond („wie woensdaghe tsavonts alder schoonst sal vieren"), met 10, 8, 6, 4 en 2 cannen wijns als nevenprijzen. En wie „schoonst, boerdelickst, ende minst ghesien" den volgenden dag hun prijs komen halen, ontvangen 6, 4 en 2 cannen wijns. Dien zelfden volgenden dag („den 11. deser maend," d. i. October) naer noene... een spel van zinne... ter maerck... sorterende op den Goddelicken paeys vuer oghen... voor ieder toegankelijk [1]), — tsavonts esbatement in wedstrijd met prijzen: 6, 4 en 2 cannen.

In woensdaghe ten 8, om tsvruechds vervullen
Comt loten, brijnghd blasoen, naer weerc laedt copie
Ter plaetsen die wy u ordoneren sullen:
Trommeld stijf om breken elcks fantasie,
Volghd tcours der consten, schuwd schimp vilonie,
Ende niemend en behelpe hem met adpeele
Want wy reserverent ten tenneele.

Opgeroepen werden... de Paxvobianen ende Kerssauwieren,

De bloeiende iueghd, voord van buten en binnen
Straten en wijcken, ...
Gheselscappen en zullen hier niet failgieren, ... [2])

---

[1]) Alle voorstellingen waren kosteloos.

[2]) Deze 8ste strofe heeft tot slotregel het referein van het aangehaalde 15de lied, nl.: „Paeys is den oorspronck van alle vreughden."

Dit was de laatste gebeurtenis, die tijdens Casteleins leven door de Audenaerdsche vroedschap feestelijk werd herdacht [1]).

Nog wordt melding gemaakt van groote uitbreidingen bij de vertooning van het spel der Passie O. H., van deelneming aan rederijkersfeesten te Loo, Hazebroek (1547), Ronsse en Ypere (1550).

Dan volgt het aangehaalde doodsbericht, ... „ten grooten leetwesene van allen beminders van der edeler conste van rethorijcken."

Screid Nymphen van Helicon, screid Pieriden!
Screid Oreaden! screid Libethriden!
Screid Pipleyden zonder beswiken!
Screid Mercuristen! screid Castaliden!
Bescreid den bemindere van Rethoriken [2]).

De uitgever der Const van Rethoriken, Jan Cauweel, (1555), plaatste achter dat werk de volgende aanmaning: [3])

Vermaen tot den Leer-Jounghers van Casteleins discipline.

Ingeniëuse gheesten, ghy Jounghers vaillant,
Naer dien de Castelein hadde in tverstand
T'ulieder instructie ditte te ghevene,

---

[1]) Over den wapenstilstand van Nizza (einde 3e oorlog tusschen Karel V en Frans I) 1538 schreef Castelein een balade, voorkomende in de C. v. R. onder den titel „Baladen oversleghen. Op den Paeis." Dat dit ongeteekende stuk uit 1538 is, blijkt uit deze regels:

Als den Vranckschen Cuenijngh verstond dbestand,
Van thien iaren .....

De laatste strofe heeft tot slotregel den refereinregel uit no. 30 der diversche liedekens, evenals no. 18 bij deze gelegenheid gemaakt.

[2]) C. v. R. „Epitaphie", laatste regels.

[3]) C. v. R., ed. 1555, blz. 254.

Tooghd danckbaerhede.
  Wild Echo gheslachten, roupt hem naer plaisant.
Dicht hem een Epitaphium, fraey end' elegant.
Pooghd zijn renommée altijd te doen levene,
Met Rhetorijcscher zede.
  Ghy en mueghd hem gh'exalteren noch vulprizen mede
Naer zijn betaemte:
  End' indien ghijt verzwijmt (als rust hy in vrede)
T'werd t'uwer blaemte.
  Al doende zuld ghy leeren: en vreest gheen schaemte,
Dus, zend ons copie, dan, om hier t'annexerene,
Want ghy hem schuldigh zijd, altijd te lauderene.

Naar dit een betere. [1])

Aan die oproeping voldeden: van Hauweghem, Veldeman, Vander Vennen, Herzeele, Burchgrave, Casteleyn [2]), Jan van Laerbeke en Paembrouck. [3])

Wie dit leest vrienden, bidt voor hem t' alder hueren:
Hy heeft ons ghelaten Rhetoricam reyn:
Beschreyt Syrenen, Nymphen, Mercuristen groot en smal
Den weerdighen Casteleyn:
Want zijns ghelijcke niet lichte commen en zal. [4])

Scheurt moeder Rhetorica u registers in vieren:
Treurt nu scholieren, die heurs wercks beminnen. [5])
. . . .

---

[1]) Dit onderschrift is in de latere edities vervangen door:

Aensiet t' hende
vanden Keere.

[2]) Waerschijnlijk Abraham de Castelein.

[3]) De lijfspreuk van Veldeman is: Amor est mihi causa doloris. Die van Vander Vennen: Ic dole inder weerelt. Die van Herzeele: Tis al in hem. Die van Burchgrave: Uut den grave is hy verresen. Die van Paembrouck: Nihil ex omni parte beatum.

[4]) Uit het Epitaphium van Veldeman.

[5]) Uit het Epitaphium van Abraham de Castelein.

Waer zydi Polymneia reyn, excellent,
Met Rhetorica jent, u dochtere bevonden?
Och, hoe iammerlick is uwen knecht eloquent
Vanden Parcen onbekent, wreedelic gheschonden!
O Goddinnen, die der scientien gronden
Hebt constich ontbonden, waer zydi ghedreven?
Waer om liet ghylien zo deerlic (ic moett vermonden)
Vol dootlicke wonden, u dienaer int sneven?
O Esculapi, God der Medicyne verheven,
Waer zijt ghy ghebleven? van alle Poëten groot
Den fleur (eylacen) waerom hebdy begheven? [1])

Matthijs de Castelein werd als facteur vervangen door Jan Delmeire p^{bre}. [2]) Maar zijne werken maakten, dat hij

---

[1]) Uit het Epitaphium van Paembrouck.

[2]) De verdere geschiedenis der Audenaerdsche rederijkerskamers is in het kort de volgende:

Na Casteleins dood verhief zich de schole der Kerssauwieren bijzonder, door toedoen van haar leider David van Joigny, gezeid van Pamele, een zeer begaafd en geleerd man. De woelingen van 1566 en volgende jaren maakten tijdelijk een einde aan de werkzaamheden der rederijkers. Tijdens de heerschappij van Oranje over Audenaerde (1576—1582) herleefden de rederijkerskamers, waarvan de leden veelal Calvinisten waren. De verovering van Audenaerde door Parma (1582) veroorzaakte op nieuw een staking van werkzaamheden bij de retorijckers van Audenaerde. De pogingen om de kamers te doen herleven werden onderdrukt: een zendbrief van den raad van Vlaanderen (Augustus 1593) verbood het bestaan van zulke vereenigingen. In 1597 werd hetzelfde besluit afgekondigd bij keizerlijk edict. — Het sluiten van het 12-jarig bestand (1609) bracht eindelijk verandering. Ook de Kerssauwieren van Pamele en de Paxvobianen van Audenaerde verkregen bij stedelijke keur toestemming tot uitoefening der tooneel- en dichtkunst. De Kerssauwieren kregen het vrije gebruik over een stedelijk lokaal en konden zich daardoor boven de Paxvobianen verheffen. — Sinds bleven de Audenaerdsche rederijkers voortrederijken, de 17e en 18e eeuw door, afhangende van de grootheid van enkelen onder hen, dikwijls levende zonder zulke grooten. Dit duurt voort tot 1826 toe. Dan treedt er een hevige kwijning in, een vliegende tering, die het oude eerwaardige rederijkerslichaam van Audenaerde ten grave sleepte. R. I. P.

niet werd vergeten. En telken keere herinnerde de intrede van ieder nieuw lid aan den grooten facteur Castelein, zaliger gedachtenis; immers hij maakte den

Eed, op Pax Vobis Camere.

Bider zotter tsompen, hier vuer ooghen
Zweere ick, dat ic sal voord an ghedooghen,
Ghelijc myn medebroeders, eer meer dan min:
Ende sal my voughen tot elcks anders zin,
Legghende tot alle zotternie talenten,
Wise spelen, spelen: faersen, esbatementen:
En draghen presenten, oft iet doen bequamere,
Altoos volghende dberd vander camere,
En vrauwe zotternien helpen voeden expres,
Bet dan dautste zot die op de camer es.
Als zaudic myn panden daer om belasten,
Als zauden myn wijf ende kinders vasten,
Ende als zo ic met basten binden myn schoen,
Als zoen dauds te zotten daer inne verhoen,
Ende als zoen zy alle in haer snotte versmueren,
Zal ick dalder zotste zyn macht my ghebueren.
Alzo warachtigh als ic de wareid belye,
Zoo helpe my dat Sottinneken daer an deen sye
Over dander zye, dBackerkin elck zijdts gheloovere,
Ende op de derde zyde Salijn de stoovere:
Dats een Triniteit van zotten versaemd in een
Daer ick nemmermeer af en zal scheen,
Als sauden mijn vrienden daer omme verdoten,
Dat belovick alle tsompen, ende alle marroten. [1])

Een enkele maal worden beschuldigingen van dieverij

---

[1]) Nog onvermeld bleef een eveneens in de C. v. R. voorkomende Charte, met den titel: „Baladen metten steerte, Charte". Daarin treedt Castelein op als „den Conijng van der bloyender iuegd" (zie noot 2, blz. 7), uitnoodigende de Paxvobianen, Kerssauwieren, Camers van buten, Gheselscappen, en wijcken oock. — Uit deze Charte blijkt op nieuw, welk een populaire veelbeteekenende persoonlijkheid Matthijs de Castelein was, en hoezeer hij in zijn tijd de geheele Audenaerdsche kunstwereld beheerschte.

tegen hem ingebracht, maar met verontwaardiging beantwoordt hij die door een uitdaging tot dichten: [1])

Ghylieden.N. hebt my zeere gheblammeerd,
Ende niet en cesseerd, van diesser magh ancleven:
Als ghylieden willen zuld dan compareerd,
Niet dan uut ghenouchten werd dit ghemoveerd,
Om dat al u voordstel lueghen es beseven.
Gheeft my een regule, ick zal u eene gheven:
Die laetst, ende qualickst doet, blijfd in den brant,
Uten hoofde werd referein van ons gheschreven,
Wel hem die wel pacht ende steld plaisant.
Oft wy zullen dialogue maken vuer de hand,
Men sal ons besuerghen ons personage:
Den best doender zal eere hebben habundant,
Mercurio, doen zyn dienaers hommage.
Eer ghy u queld met zulcke oultrage,
Maeckt eerst een taflespel als de cloucke.
Ghy kend my wel, als doet ghy my quellage.
Hier zuldy zien ghylien daer ic cleene op roucke
Of ick myn dicht van houcke te houcke
Ieuers stele of zoucke.

Maar zulke oordeelaars behoorden tot de uitzonderingen. Castelein werd hoog gesteld door zijne tijdgenooten. De voornaamste zijner stadgenooten behoorden tot zijne vrienden. [2]) Maar....:

Helpe wat horribelder misterien
Bevindt men daghelicks in de eerdsche banen,
Den meinsche toecommen zooveel miserien,
Nemmermeer saudt een ancommer wanen: [3])

---

[1]) Dit stuk komt voor in de C. v. R., onder den titel „Deffianche; ofte Lime.

[2]) De hier volgende namen en feiten zijn ontleend aan een balade van achten oversleghen uit de C. v. R., getiteld: „Item, Memorie, der zomighen."

[3]) Strofe 1, 4 eerste regels.

Want:

Te rechte mach ic de wareid spellen:
Alzo iongh als ic ben van dertigh iaren
Ic hebt bevonden an myn ghesellen,
Die mine alder liefste vrienden waren.
Wy leefden tsamen als singuliere charen
Die daghelics met elc anderen eten end drijncken,
En zyn my, deen vueren dander nae ontvaren:
God wille harer alder zielen ghedijncken. [1])

Een groot getal vrienden lag reeds „in de kiste," en Castelein was eerst 30 jaar. Droevig!

De eerste was Heinderick in de cale,

een „aerdich mercuriste"; hij stierf „in den fleur zijns ioncheits"; Castelein zelf „las hem zyn endende vers". Kort daarna: Pieter de pape, Jan steenweghe, Jan vanden Vivere, den langhen Moenin, Meester Willem del Meere en den blauwen Keysere.
Verder: Gillis lammins, de componist Loeyken voet, Heer Arend caen, Heer Zeghere, Meester Joos de pape, die „dede over dzee zinen fiin, Heer Jan marroten, die stierf „by blanckenberghe in den westcant", Adriaen masseel een „specialen vriend" van Castelein, Jan Remes, Jan waelkins, die zeer jong stierf in Brabant.

Met alle dees voornoemde gheseid al naeckt,
Hebbic van Jonghs minen tijd versleten:
Den wijn ghedroncken en goet chiere ghemaect
Alzo myn medeghesellen wel weten. [2])

---

[1]) strofe 5.
[2]) strofe 14, 4 eerste regels.

Die medeghesellen, de weinige overgeblevenen van een grooten kring, het zijn: Jan van asselt, Jan van den vivere, [1]) Jacob robins, Jan pillins, Jan van den hazen velde, Jaques heindrics en Denijs vlamijngh, — de twee laatste

> . . . . . die wy goed rond meenen.
> Wiens gheselschap ic gheerne antiere:
> Want zy ter taflen vijnghere ende mond leenen,
> En maken zonder zwaereid gheerne goe chiere:
> Niet met Ceres dranck oft metten biere,
> Want Bacchus wijngaert noit tharer scha ghijng
> Vraeghdy wie zy zyn, die ick aldus viere?
> Het es Jaques heindrics ende Denijs vlamijngh [2]).

De levenslustige Castelein hield niet van treuren:.... „wiens gheselschap ic gheerne antiere". Drinkliederen maakte hij voor hen, een jolig procantor. [3]) Of hij maakte spotliederen op bekende personen en gebeurtenissen uit hun vaderstad. Bijv.:

> Ricqueracque.
> Packebier es van veel schulden gheruumd,
> Ende heeft hem ghedroncken al buyten neste.
> Te wylen Roel patijn den hane heeft ghepluumd,
> Heeft het vuul Cockskin den pot gheschuumd:
> Ende Claeis vander sticchele liep duer de veste.
> Marolle dede om volghen haer beste:
> Laboris de crieckere was den pipere,
> Ende te wilen schooyde de bruud naar Ipere [4]).

Zelfs de bisschop wordt door hem niet gespaard, — de bisschop,

---

[1]) zie blz. 7.

[2]) strofe 17.

[3]) C. v. R. o.a.: „Andere Banck Rondeel", en: „Referein van 15. Ander snede".

[4]) C. v. R. onder den titel Ricqueracque.

. . . . . . die hem vruechdigh gheneerd
Vul alder ioeiuesheden [1]).

– de bisschop, die een dozijn van de beste makkers om zich heeft verzameld:

Eerst esser den prelaet die God niet en ontsiet:
Ende den procchiepape die zyn keercke vliet:
Den landheere die vreck es ende onghenadigh
Zelden zouckt hy vrede.
Den ridder die zyn land vercoopt en faeld hier niet
Noch den auden kindschen man, cleen hachtmen zyn
bediet:
Dan issere de schoon vrauwe ongestadich,
Van onprofitigher zede.
Den rechtere die lieghd es hier ooc mede:
Ende den iuge die trecht met loosen sinnen keerd
Den muenic die gheerne uut rijd, haud hier ooc stede,
Ende darme cleerc die tylicke minnen leerd.

Voort esser daerme man die den wijn gerne coopt
Ende diongh wijf die te mattenen loopt,
Al vind zu ghemoet van haren zoeten smul
Zu es cleene gheturbeerd.
Dese vinden hem alle versaemd ghehoopt
Ghelijc ghecoppelde schapen tsamen ghecnoopt:
Dus heefter ons bisschop een dossine al vul,
Die zelden profiteerd [2]).

Elders maakt hij een spotlied op iemand met eèn rossen baard, aldus eindigend:

Niet ros dat ghijt weett, contrarie willic tooghen.
En heedt my t' ros Heinken niet, vermijd u dies:
Biden sweeten ic en sauds u niet ghedooghen.
Als en was hy nooit ghewasschen met looghen,
Verwerrend, verbursteld, ghelijc een clesse.

---

[1]) Een vastenavondlied, in de C. v. R. getiteld: „Ander snede van elleven. Kinderdagh. Lecture."

[2]) 4e strofe en 1e helft der 5e strofe.

Ghy en saeght noit schoonder baert met ooghen.
Hy es gloedigh als quame hi uut vulcanus smesse [1].

Een vroolijk lid van een vroolijken kring, een echte pretmaker, onbezorgd voor de toekomst, geld verterende zoolang er geld is, zich overgevende aan vele minnarijen:

Es hier iemend zoo curieus van bestiere [2],
Die naer miin regiment vraeght, ofte miin maniere
Wies ic versiere, ind sweerelds plein?
Ic maecks hu expeert.
Weedt dat ic delicatelic mi zelven aeihiere,
Alle vrueghd antiere, te wine te biere,
Niemend en obediere, maer volghe minen trein,
Alzoodt natuere begheert.
Met mijnder weerdinne ben ic lief en weert,
Deur al miin groot gheweld.
Al myn patrimonie hebbick verre verteert,
Ja bee cattheil en gheld.
Eenen ieghelicken leverick dagh en veld,
Om dobbelen, en triumpheren, met venus lacquaeien al.
Vraegt iement naer duutcommen, hoedt met my
es ghestelt?
Oft oe ic mi gevoele? het wert u gespelt:
Tes noch goed, maer, ic en weet waert draeien sal.

In sneebal, in appels, in brieven, in blommen,
Als Pacorus, hebbick myn liefde duerdrommen
En bems al duercommen, groot ende cleene:
Duer tverhael noch bevick.
Eurealus veinstren, hebbick alle beclommen:
Leanders procelluese wateren duerswommen:
Ghelijc Parijs, ghecampt om de Trooysche Heleene,
En noch niet en snevick [3].

Een dienaar van Sencte Reinhuut en van Amor. Aan Sencte Reinhuut wijdde hij een lied:

---

1) In C. v. R. onder titel: „Referein van Zeventhienen."
2) In C. v. R. onder den titel: „Referein van 15. Ander snede".
3) strofe 1, en 1e helft van strofe 2.

Sermoen van Sencte Reinhuut. [1])

Ipsis bibsis. tantus ind schutum,
Quot ipsis perventus ad sanctus Reinhutum,
Audiatus clutum, ende en zijd niet aldus gram,
Verbis haec habetur capitulos nusquam,
In goede lattoene noteerd dees wordekins.
Den Sant die wy bringhen op berien op hordekins
Es groot van virtute, die tverstand zo ghenieten
Hem en mocht wel zijn ziele van achter ontschieten.
Gheraet doch hoe hy heet zulc gheeft hem tribuut
Tes myn heere den leghen vader Sente Reinhuut.
Sijn legende zal ick int corte vertellen.
Ooit heeft hy mildelic gheeloncken geschoncken,
Zo dat hy hem.al bistier heeft ghedroncken,
Dat hy rein hute quam gent als een peerle.
Dies heett hy S. Reinhuut: . . . . . .

aldus eindigende:

Nu hoort ghy wel van desen ledighen sant,
Dat hy veel ledighe dienaars heeft,
Ende datter groot religioen ancleeft:
Dus mannen en vrauwen cleene ende groot,
Als sauden thuus hu kinders sitten sonder broot
Vasten, en van hongher sijn verbolghen,
Wild sente Reinhuuts voetstappen naervolghen,
Zo zuldy thenden iare in tgasthuus stallen,
Dits ute, Gods gratie beware ons allen.

Spelen wijn en gezang een groote rol in het leven van Castelein, de derde factor van deze drieëenheid ontbreekt evenmin. Van de 30 liederen, waaruit zijn bundel „Diversche Liedekens" bestaat, zijn er 24 amoreus. In zijn C. v. R. komen niet minder dan 15 refereinen, baladen enz. voor, gewijd aan zijn liefde en zijn liefste. Evenals van iederen minnezanger zijn ook Casteleins liefdeliederen grootendeels minneklachten, vertellende van

---

[1]) Laatste lied in de C. v. R., 100 regels lang.

zijn verlangen en zijn ongeduld, droevig of bitter sprekende van teleurstelling en van ontrouw, een snelwisseling van verdriet en geluk.

Aey my vrau Venus wat doet ghy my plaghen!
Ick en can verdraghen mijn lyden groot,
Och Anteros wild dees liefde veriaghen!
Aey my vrau Venus wat doet ghy my plaghen!
Dies hende ick helaes mijn ionghe daghen,
In droufven in claghen tot inde doot.
Aey my vrau Venus wat doet ghy my plaghen!
Ick en can verdraghen mijn lyden groot [1]).

Onrust ook in:

Drijnckic, ofte schijnckic, ofte wies ic bedrive,
Weder ic slape, of scrive, ic sta ter lueren.
Ind overlegghen, magh ic segghen, met ghekive,
Wie hertelick mind moet dicwilt trueren [2]).

Of:

O myn edel lief! ghelijck ic ooit plagh,
Biddick, maeckt mijns lidens een verdragh:
Bluscht minen o wagh! ghy vermuegd veel meer:
Vulcomt my dees zake.
Ghy zijd dalderliefste dien ick nooit sagh:
Duer u en hebbick ruste nacht nogh dagh:
Tes tonsent al gheclagh, ende onsprekelic zeer,
Weder ick slape of wake.
Dat wy dus ghestolen moeten comen ter sprake
Es my zwaer vergruwen.
O God Cupido! hoe wel warick te ghenake,
Moest ghy my niet schuwen.
Dyn vader en wild dy noch niet huwen,
Dies sterve ic meer dooden dan noit iemend besief.
Moetick dlijf laten duer dijns vaders qua vuwen

---

[1]) C. v. R., onder den titel: „Andere, uut een mijn Tafelspelen."
[2]) „Referein van 13. Int Amoureus." In de C. v. R.

Wat zuldy daer an winnen myn hertelick lief?

Hebt my lief ick sal u dienen ter trauwen [1]).

Klagend:

Ogh lief! wat magh u an my ghebreken?
Vrueghd heeft mi besweken, miin ooghen leken,
Vloedigh als beken, om dat ghy miins ziid versmadigh.
Diin liefde heeft mi miin herte duersteken:
Overpeinst dogh ditte, ende wel beradigh,
Die u bemind, lief, weest hem ghenadigh [2]).

Treurig deze strofe:

Rijck God hoe moet ick treuren
Vol druck en vol doleuren
Om haer die ick gheerne zye,
Nochtans weet ick te veuren,
S'en mach my niet gebeuren,
Nu noch te gheenen tye.
O Venus vul envye,
Twy zydy my zoo fel!
Ghy neemt my mijn amye:
Maer tis mijn schult dat weet ick wel. [3])

Hartstochtelijk dit lied: [4])

O Slingher minne
Zeer wildt van zinne,
Hoe persequeerdy my totter doot?
Wat heeft dat inne
Dat mijn vriendinne,
My laet verdwynen inden noot?
Och Lief mijn lyden is zoo groot,

---

[1]) „Ander snede van 14. Int Amoureus." strofe 2, en strofe 4 regel 6. Blijkens strofe 4 gericht aan „Clara."

[2]) „Referein van 15. Ander snede. Amoureus." strofe 1, 2e deel. In de C. v. R.

[3]) No. 1 der Diversche Liedekens, strofe 1.

[4]) No. 7 der Diversche Liedekens.

Schoon roosken root
Ick zeght u bloot,
Mach ick geenen troost verwerven.
Zoo moet ick dan door liefde sterven.

Wien zal ick klaghen
Mijn swaer mishaghen
Dan u mijn alderliefste lief:
Noyt ooghen zaghen
Zoo blyde daghen,
Als dat ghy bluschet mijn meskief.
Noyt herte leet zulck ongherief:
Mijn bitter grief
Twelck ick besief
Van eerst schoon lief om uwen wille,
Dat klaghe ick heymelick en stille.

Ick ben versteken
Deur valsche treken,
Die my helas fortune doet,
Mijn ooghen leken
Vloedich als beken,
Dat ick moet blyven onder voet:
Ick klaeghs dat 't aldus wesen moet.
O Beelde zoet
Ghy zijt zoo goet,
Veel beter dan my mach aenkleven:
Dies dacht ick zuldy my begheven.

Mijn schoon Princesse,
Deur wien ick messe
Al mijn vijf zinnen t' eynden raet,
Veel beter esse
D' edel Meestresse
Dan dit tmynen behoeve staet.
Nochtans hoet was, het is dus, jaet:
O fier ghelaet,
Schoon vrauwlick zaet,
Van eerst heb ick u wtverkoren,
Laet mynen aerbeit niet verloren.

En zoo, treurig, klagend en hartstochtelijk veel meer,

overal in zijne werken. [1]) Soms met de bitterheid van te zijn verlaten en verstooten. [2])

Maar daarnaast ook juichingen en verrukkingen, alleen liefde en liefdesgeluk.

Hoe droef ick achter strate ga
Tzy vroech oft spa
Oft wies ic fantasere,
Hoe ick alle dinck int quaetste sla
Ter meester scha
Oft hoe zeer ick dolere,
Hoe swaer dat ick zy
Heb ickse by my
Sy kan my vry van droefheyt swichten:
Dat schoon edel bloet,
Die wangkins zoet
Doen my den moet van als verlichten.

Als had ick noch zoo groot verdriet,
Zoot wel gheschiet,
Zijnde verstoort van zinne;
Wanneer mijn schoon lief op my ziet,
Tgrief komt op niet
Als sy my tooght goe minne. [3])

En elders:

Zoo wie syn schoon lief heeft uutverkoren,
Ende zouct die te menigher stondt,
Hoe veel voetstappen gaet hy verloren?
Hier by is u mijn liefde kondt:
Dus rooden mondt,
Dijns herten grondt,
Vermurwet wat, als mijn vriendinne,

---

[1]) cf. C. v. R. „Referein van achthienen." En no. 4, 8, 10, 12, 13, 24 der Diversche Liedekens.

[2]) bijv. „Snede van 14. Int Amoureus", en „Van 14. Met eenen steerte", in de C. v. R..

[3]) strofe 1 en 2 (1e helft) van no. 20 der Diversche Liedekens.

Tooght dat ghy my dijn liefde jont,
Ick zal u tooghen goede minne. [1])

Zoo vinden wij er vele, [2]) vooral onder de liedekens, dikwijls zich richtende tot de geliefde zelve, soms ook haar toegezonden:

Balladen van 9. Minnebrief.

Blomme boven alle blommen mignoot,
Weerdtste, excellentste, int herte binnen,
Mijn liefde es thuwaert zoo uutnemende groot
Dadt niet en es tusschen my en de doot,
Zoo vast haudt ghy bedwellemd mijn zinnen:
Ic en weet wat laten oft beghinnen
Duer tzwaer pack van minnen in tswerelds erven
Dies wildic wel mijn liefste, om tsvruegts ghewinnen
Eeuwelick wegh met hu leven en sterven.

Ic hebbe u ghevolghd zeer langhe stonde
In duegt in eeren, om dijn schoonheyt uutghelesen:
Menigh woord ghesproken metten monde,
Zo dat my Cupido gaf zulcke wonde
Dat icks binnen langhen niet en sal ghenesen:
Zoo inwendigh es my tvier gheresen
Duer dyn liefde onvolpresen, om myn bederven
Dat ic wel wilde scoon herte by desen
Eeuwelick wegh met hu leven en sterven.

Schoonder ende rijcker en begheerick gheene
Als mocht ic behuwen gheheel Cresus scat,
De weereld te wille hebben, groot ende cleene,

[1]) No. 17 der Diversche Liedekens, strofe 2.

[2]) cf. C. v. R.: „Refereyn van elleven. Int Amoureus. — Refereyn van twaleven, Simpele. — Referein van 12. Amoureus. — Ander dicht van 14. Int Amoreus. — Referein van 16 voor d'hant ghemaect. (blijkens strofe 4 een minnebrief) — Dobblet, met twee stocken. — Aud, vremd Rondeel".

En uit de Diversche Liedekens de nos. 2, 3, 5, 9, 11, 14, 21, 22, 23, 25, 26, 27 en 29.

Mijn herte staet op uwen persoon alleene:
Dijn wesen reene prisick vuer al dat.
Desen brief heescht andworde, wederscrijft ons wat,
Rein maeghdelick vat, laedt troost verwerven:
Want duer liefde wildic wel, gheseid al plat,
Eeuwelick wegh met u leven en sterven.

Princesse passerende alle rieckende gommen
Daer myn welvaert aen hangt duer den troost zeer
cranc,
Na dat ghi mi behaegd boven allen blommen
Ghy weedt wel tmoet eens teenen hende commen,
Eens seins oft anderseins, ende dat eer lanc:
Dies biddic om curtijnghe schoon aenschijn blanc,
Wilt minen druck minderen en verkeerfven:
Want vuer al wildic wel waerd uwen danc,
Eeuwelick wegh met u leven en steerfven.

Hier vertoont zich Castelein in zijne kracht, uitzeggende wat hij gevoelt en denkt, zonder geleerd-mythologischen bombast zooals hij in enkele stukken neersmijt, [1]) eenvoudig in zijn werkelijk willen en begeeren, ook zonder het vakmom van zijn priesterschap.

In zijne godsdienstige stukken, — stukken die hij maakte voor de van overheidswege voorgeschreven Paaschspelen — is hij onwaar en gewrongen, droog en vervelend.

Bijv. een lof: [2])

Ter eeren Maria der zuver kerssauwen
Wiens gratieus bedauwen al te boven gaed.
Zu es ghebenedijt onder ander vrauwen,
Dies moet ick myn plomb verstand benauwen,

---

[1]) Zooals in de C. v. R.: „Balade ghecruust ofte oversleghen. — Item Baladen oversleghen, Op zulcke Medicijns. — Hier volght een Refereyn ende Uutroup, Van ander snede. — Ander snede van zesthienen."

[2]) In de C. v. R. onder den titel: „Ander van 13. snede alsvoren. Lof." strofe 1.

Om haer te lovene trein maegdelick zaed.
Lof helighe Maria, ons troost, ons raed:
Die om ons lijf ontfaet, ende werd gheboren,
Blusschende al Adams ende Evaets mesdaed,
Tot smeinschen salicheit die was verloren.
Lof, hu die uut Abrahams zaet zijt ghecoren:
Uut tgheslachte van Juda, vry onversaeghd:
Uut Davids linage ghelijc elck mach horen:
Lof, hemels conighinne, Gods moeder en maegd. [1])

Gemaakt ook, niet gevoeld, het volgende lied op Christus: [2])

Ontsteeckt met charitaten inwendigh binnen,
Ende en weest niet verwondert ghy notabel zinnen,
Die dueghd beminnen, hoept op Gods gratie:
Staet af van zonden.
Al siet ghy thoofd vanden Seraphinnen
Ghelijck druven perssen en daer wyn af winnen,
En maeckt int herte dies geen turbatie:
Als nu ter stonden,
Christus met zyn vijf bloedighe wonden,
Eenigh kind vanden vader Omnipotent,
Es den wijngaerd: hy den landman bevonden,
Alzoo wy Joannem claer hooren vermonden,
Dus es hy den warachtighen wijngaerd bekent. [3])

Ook de boetpredikaties, die hij God en Christus laat uitspreken, missen kracht en waarheid, en rusten alle op denzelfden kleinen schat van woorden en beelden. [4])

---

[1]) cf. C. v. R.: „Van thienen metten steerte. Een Lof. — Een clause van elleven, Andere snede."

[2]) In de C. v. R. onder den titel: „Ander snede, van twaleven." strofe 1.

[3]) Zie soortgelijke woorden- en beelden- armoede in de C. v. R: „Ander vremde snede. — Ander vremde snede. — Dobbletten. — Clausele van 19. Ander snede."

[4]) Zie in de C. v. R.: „Referein van thien regulen. God spreeckt. — Refereinen van thienen. Ander snede. Christus spreeckt. — Ander snede van 13. Int vroede."

Beter klinkt een morgengebed: [1])

Och! helich heere almachtich Vadere,
Eeuwigh God wien ick myn ziele op draghe,
Die onslien uwe creaturen al gadere
Ghebrocht hebt als vaderlicke adere
Totten beghinsele van desen daghe,
Niet duer ons verdiente zoo ick ghewaghe
Maer by gratien die ghy tonswaerd wild verclaren,
Wy bidden hu als ons beschud vuer plaghe,
Dat ghy ons desen dagh wilt bewaren,
Zoo dat ons gheen doodsonden en bezwaren:
Laedt wederstoot en perikel ons niet ancleven,
Dat wy u vul rechtveerdicheid mueghen naren.
Wilt onzen wercken dueghdighen vuerspoed gheven
Want ghy zijd den wegh, die wareid, en dleven. [2])

Vermakelijk in den mond van Castelein klinkt een lied „in versmadenesse der weereld", waaruit dit:

Daer zu [d. i. de weereld] dus verleedt den verdoolden zondare
Wildse liever haten, want zoo ic vertelle,
Wie datse bemind, mind zinen verrare. [3])

Evenzoo deze vermaning:

Dus wilt in duegden op van in tsweerelts spruut groien
Hoe edel, hoe rijcke, hoe lustig, hoe scoone,
Al eens, ghelijck een blomme, zuld ghy uut bloien
Verdelewen en sterven hoe ghy u maect te noone
Den tijd die u gaf, God vanden throone
Zonder meer en nauwelic, mueghdy vul cheinsen:
Hoe machtigh, hoe weeldig, hoe gent van persoone
Vander doot en mueghdy adpelleren noch deinsen
Wild hier omme alle peinsen. [4])

---

[1]) In de C. v. R. onder den titel: „Clause van 14. Daghbedijnghe."

[2]) cf. in de C. v. R,: „Benedicite. — Gratie — Pater noster." 3 aaneensluitende verzen in samenspraak.

[3]) In de C. v. R.: „Referein van 12. In versmadenesse der weereld."

[4]) Laatste strofe van: „Ander ghelijcke, Van smeinschen val," in de C. v. R.

Ongenietbaar is de symboliek in het volgende gedicht, waarmede Castelein als „simple present" op een Mespele een symbolon van was aanbiedt: [1])

Den uppersten Heere diedt al doet groeien,
Wille u met zijnder gratien besproeien,
Eerweerdigh Cuenijngh van goederthieren aerd,
Met al dat rond omme u es vergaerd.
Ic brijnghe u uut ionsten, ghewerd elcks duchten,
Eene van tvoernoemds heeren vruchten.
De welcke groeid binnen haren saeisoene,
Inden zomere als alle dijngh staet groene.
Haer figuere (om blusschen elcks smerte)
Es de ghedaente van eender herte.
Vijf steenen heeft zu in, lustich en schoone,
En zoo veel tonghen heeft zu teender croone:
Wadt es sal ick u lien doen bekent,
Siet daer Gods maecksel ende myn present.
Men zeid een proverbie zomtijd te passe,
Vander mespele vanden nieuwen wasse:
Maer deze en es van dier productie niet,
Haer groeissele es in den auden was gheschiet.
De vijf steenen daer ick eerst af gaepte,
Zyn zy, die David in de Beke raepte:
Te wetene naer myn beste onthauwen,
Hope, Vulstandicheid, Vaste betrauwen,
Gods Vreese, ende Gods Liefde daer an:
Daer David met ghewapend Goliath verwan,
Alzo in primo regum staet al claer.
Ende de vive, haer tonghen daer naer
Zyn de vijf steden, ende tonghen naer myn verstand
Die den Gods lof swoeren in Egipten land,
Zoo Esaie 19 verclaerd scriftuere,
Ooc heeft zu van een herte de figuere.
Welc ghy heer Conijngh moet trecken te beene,
Om dat alle meinschen, groot ende cleene,
Annemende de voorseide vijf steenen crachtich,
Bidden zoen den uppersten God almachtich,

---

[1]) „Sprake, op een Mespele". in de C. v. R..

Met vierighen tonghen en devoter herten,
Dat wy ontgaen mueghen tviands perten:
Syn valsch bedrogh ende syn temtatie,
Ende om mueghen hauwen in zyn goede gratie,
Ghelijc David sinen viand verwan, meer noch min
Peinst nu wat mysterien een mespel heeft in,
En wiesser schuuld onder haer officie.
Heer cuenijngh haudt u an dese expositie:
Diend den Heere, eer ghy vergaed als crancke lemen
Ende wild ons simple present in dancke nemen.

Niet verwonderlijk is het, dat Castelein nooit een hooger geestelijk ambt bekleedde! [1])

„Matthijs de Castelein, Priester ende excellent Poëte moderne." Maar ook de onbezorgde, levenslustige, vroolijke vertegenwoordiger van deze stelling:

Il fait asses qui son salut procure. [2])

---

[1]) Castelein's „Baladen van Doornijcke" en „Historie van Pyramus Thisbe" zijn hier niet behandeld, omdat deze beide werken van hoegenaamd geene beteekenis zijn bij een beschouwing over Castelein. Bij de uitgave van C.'s werken zullen zij natuurlijk niet ontbreken, evenmin als eene beoordeeling er van. Zie verder Bijlage I.

[2]) Molinet. MS. fol. 26. Refrein van een „balade commune". (zie onder).

TWEEDE DEEL.

EERSTE AFDEELING.

De Const van Rhetoriken, allen ancommers ende Beminders derzelver, een zonderlingh Exemplaer ende leerende Voorbeeld, niet alleen in allen Soorten ende Sneden van dichte, nemaer ooc, in alles dat der Edelder Const van Poësien compéteert ende ancleeft. Nu eerstmael uutghesteld in dichte, by wilent Heer Matthijs de Castelein, Priester, ende excellent Poëte Moderne.

Dit werk van Castelein is het laatste, dat hij maakte. Vander Vennen schrijft in zijn meer aangehaald Epitaphium op Castelein:

> **Constich is zijn testament rhetorijckelick bleven,**
> **Alzoo elck gheest in dit boucxken mach merken.**

„Dit boucxken", M. de C.'s „testament", is de Const van Rhetoriken.

Hij voltooide het in 1548. — Onder den „Tafel van

den inhaudene van dezen bouck" staat het volgende onderschrift:

> Hier hendt de tafel van dezen weercke, ghemaeckt in t'iaer ons heeren, M.D.XXXXVIII, by heer Matthijs de Castelein, Priester, ende excellent Poëte moderne. [1])

Dit komt overeen met hetgeen hij zegt in strofe 231 van zijne C. v. R., regel 4—9:

> Te wilen ick de ionghers diene couraiueselic,
> Verghetick dat ick aud ben, naer Marcus sententie,
> Den middagh lijdt tonzent frauduluueselic,
> Het gater op den avend, dus neemd pacientie. [2])

en wordt bevestigd door de Latijnsche opdracht, die Castelein voor zijn werk plaatste met het onderschrift 1548. [3])

> Wat heeft den Castelein doch ghemoveerd,
> Als hi dit fraey waerck heeft ghecomponeerd?
> Wilt hier up dijncken, ghi schampighe gheesten.
> Wast priis of eere?
> Neent emmer: want, zo hi zelve citeerd
> Hi wilde der waereld ziin ghepasseerd

---

[1]) Dit onderschrift ontbreekt in de uitgaven van 1612 en 1616. In de uitgave van 1571 en die z. j. (zie Bijlage I) is een X vergeten, zoodat daarin staat het jaar 1538. In de uitgave van 1573 staat weer het goede jaartal 1548.

[2]) Jonckbloet zwijgt, verwonderlijk genoeg, over het jaartal der vervaardiging.

Zonderling is hetgeen Kalff in zijne „Gesch. der Ned. Lett. der 16e eeuw" dl. I, blz. 126, noot, daarover zegt. Aangezien hij alleen de uitgave van 1612 gebruikte, kon hij natuurlijk noch het onderschrift van de inhoudstafel noch de Latijnsche opdracht lezen. Maar bevreemdend is, dat Kalff niet heeft ingezien, dat de C. v. R. zelf uit Castelein's laatsten levenstijd is, de voorbeelden daarentegen dagteekenen uit tal van vroegere jaren; zie C. v. R. strofe 213.

[3]) Deze Latijnsche opdracht is getiteld: „Author ad librum suum, Carmine hendecasyllabo", en komt alleen voor in de uitgaven van 1555, 1571 en 1573.

Eer men van dit stuck zou maken veel feesten,
Of cauten breere.
Wast dan profiit, dat hi zocht zo zeere?
Oft ghewin te doene?
  Neent oic: want, zulck labeur (te gheenen keere)
En pleeghd ieman te goene.
  Wat moght hi dan meenen, met zinen sermoene,
U t'instruerene?
  Dat waer te vergheefs: want ghi kend u zo coene
Hem te blamerene.
  Wat moght hem roeren dan, dit t'ordonnerene?
Twas zijnder naturen goed-ionstighe daed
Die hi hadde om Rhetorica te decorerene,
De welke hi meshandeld zagh, half desolaet.
☛ Dus, indien hi hier ghegheven heeft den rechten raed,
Zo volghd zijn advisen:
Oft ghi mueghd ons (indien ghiis u bet verstaed)
Eenen beteren wizen.

Anziet thende
Van den Keere. [1])

En Castelein zelf laat er zich in denzelfden geest herhaaldelijk over uit.

27. Dus ben ick gheneghen rechts nu ter spatie
Des consts fundatie, met datter ancleefd
Ter lucht te brijnghene, God gheefs my gratie
Tot uwelieder alder contemplatie
Die danckelick nemen datmen u gheefd:
Ick zie, de const heeft langhe ghesneefd,
Ghetsuckeld, ghedoold, te diversche plecken,
Vuer elcken, die devotie daer toe heeft,
En vuer zulc dat leefd, sal icse ontdecken.

28. Dmeshandelen der const, doet my bezwijcken dbloed
Zood daghelicks blijcken moet, hier ende ghindere,

[1]) Dit vers staat vóór de inhoudstafel der C. v. R. onder den titel: „Heinric van den Keere, van Ghendt, beminder van Poësien, vraeghd ende antwoord den Berespers."

Vraeghdi welcke const, men veel onghelijcken doed
Het es de edel const, van Rethoriken zoet
Die van veel facteurs crijghd schade ende indere.
Crepel dichten, steld bee meerder ende mindere:
Deur aequivoquen ende rediten, zu ind grief sneefd,
Dies werdick der consten een ontbindere
Tot elcks proficte diese ionstelic liefheeft.

29. O edel Rethorike vul wyser verstanden,
Wat doet men u schanden, rein vrauwe vul eeren,
Alzo wel in Vlaenderen, als in ander landen:
Idioten met onghewasschen handen
Scheuren u, uwe costelicke cleeren,
Daghelicks hooric uwen last vermeeren,
Van straet dichters, zoomen te menigher stee ziet,
Zij en kuenen niet, noch en willen niet leeren,
Nochtans en kennen zij, een A voor een B niet.

228. Tuwelieder eeren, en tot niemends schanden,
Om scheerpen dijn verstanden, hebbic dit bestaen:
Ende als hebbic den ionghers dit willen ghelanden,
Indien minen bouc . . . . . .

233. Duer mijn ionst hebbick om elcks vervroeien
Materie willen stroeien, schoone boven sommen:
Waer ute (ghelijck uut den peerde van Troeien,
Welck de Griecken stichten deur Calchas loeien)
Vele fraeye discipelen zullen commen.
Niet ic en wils my niet berommen:
Maer ick hoeps in God die van al es een wetere.
Alzoo hy ten uutersten my sal dommen,
Ick doedt om dueghd, en gheve dmine om een betere.

234. Nochtans weet ic wel, duer mijn ontbinden,
Datmer sal vinden, zoomen ooeit vonden heeft,
Die minen aerbeid sullen verslinden,
Segghende: wat wild hy hem onderwinden?
Hy en heeft niet al gheseid dat dees const ancleeft.
Ic bent, die hemlien hier ghelijck in gheeft:
Want, zijn zij goed, die dit voordstel verkiesen:
Zij zullen segghen, tverzwijmd hem menigh die leeft.
Zijn zij quaed, God salze qualick verliesen. ☚

235. Hoedanich zij zijn, oft van wat conditie,
Die in die suspicie, dese const verhaten,
Moesten zij ondernemen thaerlieder officie,
Al dit te makene, midts hende en initie,
Sy haddens meer vergheten ende achter ghelaten;
Maer tproverbie gaet achter straten,
Dwelck men hoord zeggen groot ende cleene:
Deen vindt meer dan dandere, tzijnder baten,
Maer niemend en vindet al alleene.

236. Minen Martiael seid van zulcke drivers,
Der consten bekivers, die tvolck zoo quellen:
Men vind veel begripers maer lettel schrivers,
Die costumelic visschen in ander vivers,
Ende en cuenen een reghel dichts nauwe stellen,
Dit es een vicie niet om verfellen,
Vuer wien dadt ghebeurd tzi aude of ionghe.
Ic ben deerste die dit bestont vuer de ghesellen,
Nooit en waerd ghedichtt in de vlaemsche tonghe.

237. Ben ic te obscuer, naer iemends ghevough,
Tes my ghenough dat ickt wel verzinne:
Peinst dat my dit pack te zwaerder wough,
Ende dat hem dlast te laboriueser drough:
Den rechten keest der consten heeft dat inne.
Middel ende dhende, metten beghinne,
Tes al mine. Niet stelic, ghelijck den wolve:
Ic en pluustere niemends lochtijngh, te minen ghewinne,
Maer spele ghelijck Hercules met mijns selfs kolve.

238. Ende als eist dat wy al ditte tracteren,
Den ionghers adscriberen met blider feesten,
Nochtans en willick niemend praeiudiceren,
Goede auders moet ick obtempereren,
Ende alle artisten, minsten metten meesten:
Biddende alle Ingienen, ende fijne gheesten,
Dat zij tot dees scientie staut onvervaert terden:
Want ick begonste dit metten eesten,
Om dat dees edel const zo muegen verclaerd werden.

239. Dus, dan ghy Constenaers vul constigher leeren
Die de const vermeeren, ende in hu haudt becleven,
Tot den ontfangh mijns aerbeids, wild u lien keeren,

Ende peinst, ic hebt ghedaen ter eeren
Van allen constenaers, der const toeghescreven.
Zoo Esculapius dede, doet my weder leven
Ziedy my verbiten van niders die tsamen kiven:
Oft als Plato, wild minen bouck Vulcano gheven,
Indien hy niet en mach vul eeren en famen bliven.

Het eerste handboek voor rhetorica dus „in de vlaemsche tonghe”. De facteur van Pax Vobis kon het niet aanzien, dat zoovelen zich overmoedig vergrepen aan zijne kunst, — een kunst, die hij liefhad, waarvan hij de geheimen kende door eigen werken en door de geschriften van anderen; — hij, de oude dichter van Audenaerde, de oude facteur van retorijcke.

212. Ick hebbe ghedichtt met bliden talenten,
In Mercurius tenten van minen beghinne,
Onder vueren en naer, sesse en dertigh esbatementen.
Acht en dertigh tafle spelen, zom in prenten.
Ende twaleve staende spelen van zinne.
Voort hebbie ghemaect (met paeis en minne,)
Dertigh waghen spelen, ick moedt vermanen,
Als ick Facteur was te cleenen ghewinne,
Vanden Kerssauwieren, ende Paxvobianen. [1])

Veel moeite kostte hem het samenstellen van dit werk:

150. Weedt nochtans, en beseft verstandelijnghe
Hier an mijn handelijnghe, eerdt u verdriedt,
Dat my dit ghecost heeft menighe wandelijnghe,
Ghelijck of ic sakeloos achter lande ghijnghe
Vul fantasiën, nochtans meest duerwiedt.
Duust mael vier ghesleghen, veel keerssen ghewiedt:
En — — — — — —

Het was een zware taak. Er bestond een Fransche letterkunde en een Latijnsche. In Fransch en Latijn

---

[1]) cf. C. v. R. strofe 206, 207, 149, 151.

waren er handboeken geschreven voor rhetorica. Maar het Vlaamsch miste die nog. En Castelein hield van zijn moedertaal en van de jonge kunst, die zich daarin uitsprak. Hij had er al zijn tijd en al zijn denk- en werkkracht voor over, om dier jonge dierbre kunst een goeden gids te bezorgen. [1])

> 213. Nochtans en mueghd ghy dijns niet vergheten,
> Maer moedt wel weten, bee versaeghd en staut,
> Dat ick my metten auders wille vermeten:
> Ende niet ghemaeckt en hebbe alle dees secreten,
> Op eenen dagh: maer maecktet, zom iongh, zom aut.
> Dus mueghdy overdijncken menigh vaut,
> Die scoonen boomgaerd gheerd, moet menig scuetkin coopen.
> De const vloeid ghelijck tsoet huenighmael daut:
> Het en mach niet altoos al duer een guetkin loopen.

Zóó ontstond de Const van Rhetoriken, bestaande uit 239 strofen van 9 regels en tal van voorbeelden bij alle voorschriften.

Van deze 9-regelige strofe, die eigenlijk niets anders is dan een 8-regelige „metten steerte", waarvan de staart „den vullen zwier" heeft gekregen (strofe 201), zegt Castelein:

> 198. Dees snede vol vruegden heeft zeer menich vaud
> Mijn herte bedaud, duer haer fraey bedrijf:
> Ic prisze vuer peerlen of vuer Cipers gaud,
> Ja by comparatien hebbe icse ghetraud
> Inder cuensten ghelijck een man zijn wijf.
> Dees snede verhueghd my ziele ende lijf,
> Ende maeckt te minent haer reine wuenste binnen:

---

[1]) Kalff's oordeel (Gesch. d. Ned. Lett. in de 16e eeuw, I, 135) geeft blijk, een weinig achteloos te zijn neergeschreven evenals de noot van op blz. 126.

Ic prisze vuer dalder beste confortatijf,
Wie eist hy en zo sulcke edel cuenste beminnen.

De Const van Rhetoriken bestaat uit: een inleiding (strofe 1—41), de eigenlijke rhetorica (strofe 42—227, met voorbeelden) en een slot (strofe 228—239).

De inleiding bestaat uit: een voorgedeelte (strofe 1—8), een droomgezicht (strofe 9—24) en een lofzang op Rhetorika (strofe 25—41).

De eigenlijke rhetorika bestaat uit: algemeene opmerkingen (strofe 42—81), regelen over het dicht in 't algemeen (strofe 82—152), de verschillende dichtsoorten met voorbeelden (strofe 153—214), en de Rethorike extraordinaire met voorbeelden (strofe 215—227).

De inleiding.

Op een middag, na den eten, in zomertijd, gaat Castelein een eind wandelen in de omstreken van Audenaerde, „duer Twolf-gat" ouder gewoonte „naer den Slanghenbrouck die schoon fonteine." Om dat water rondom liggen heuvels, „omtrent twee stalen boeghscheuten van Audenaerde". Onder een boom „crom ende hooghe" zet hij zich neder. Van daar uit overziet hij het geheele landschap, hij geheel alleen in een mooie natuur, ziende al dat mooi, zijne gedachten vrijuit latende gaan waar zij wilden.

Dan een droom. Op hem toe kwam

. . . . . . zulck mannelick dier
Dat therte verschrickte ende al mijn leden,
Nooit en zaeghdy man zo gent besneden,
Tot zulck een anschau, nooit vroed noch zot pijnde,

Vulmaecktere en zagh nooit man van zeden.
Ten scheen geen meinsche, maer het een God zijnde. [1])

Het was Mercurius, de onomkoopbare god der kunst. Bij hem gekomen, sloeg de god hem „met zijnder roede" zoodat hij in slaap viel,

. . . . . . langhs neder in tzand
Vul zwaerder droomen an elcken kant.
Noeit mensche en hoorde vremder misterie: [2])

Vriend, zeide Mercurius, om u kom ik „uuten eerdschen crochte". Gij zijt een oprecht en ervaren dienaar mijner kunst. De Roovere was een goed rethorijcker, maar... den laurier verdiende hij niet. En Molinet evenmin, want hij „die dees conste zeer verlichte" schreef zijn werk in proza. Onderneem gij nu den arbeid van voor mij een boek van rethoriken te schrijven, beloof mij „dit stic van weerden", eerder ga ik niet weder naar het doodenrijk. — Maar Castelein voelde zich niet sterk genoeg voor zulk een taak, hij verwees naar grooteren dan hij, vooral naar de Ghendsche Fonteynisten. Groote toorn ziedde op in Mercurius, die als bode kwam van zijn „lieven broedere" Apollo „uuten beergh Parnaso". Hij beval Castelein zijn wensch te vervullen en den lauwertak te verdienen, en deze durfde nu niet meer te weigeren. Mercurius „vervloogh" onmiddellijk „over bosch ende haghen",

Ende ick ward wackere zonder traghen
Heffende thoofd op, naer den houpel kijckende:
Ic zagh den droom was mij bezwijckende,

---

[1]) Strofe 9.
[2]) Strofe 11.

Vuer Laurier, hijngh veel aerdveld den Hersch beneven
Dien wart ick byden Laurier ghelijckende,
Ende volghende den droom hebbic dit gheschreven. [1])

En gaarne nam hij dat werk ter hand; immers lang had de kunst „ghesneefd, ghetsukkeld, ghedoold, te diversche plecken." Vooral de „edel const van Rethoriken" was gruwelijk mishandeld, zelfs door „veel facteurs". Om „crepel dichten,.... aequivoquen ende rediten" te gebruiken, ontzag men zich niet. Niet alleen in Vlaenderen, maar ook in andere landen.

Idioten met onghewasschen handen
Scheuren u, uwe costelicke cleeren,
Daghelicks hooric uwen last vermeeren,
Van straet dichters, zoomen te menigher ste ziet....

Hoe anders was dat in oude tijden, in de schoone dagen van Herodotus, Thucidides, Phylistus, Cicero, Theopompus, Ephorus, Thimaeus, Xenophon, Callisthenes, Nestor, Ulysses en Homerus. Die letten op het mooi zeggen van mooie taal. En al waren dat Grieken en Romeinen, dat zegt niets: er is geen verschil tusschen

...... Rethorijcke vlaemsch ende latijn,

want:

...... schoonsprake moet de wortel van hen
beeden cleeden. [2])

Overal, Rethorica,

...... maect ghy hu wuenijnghen,

[1]) Strofe 24.
[2]) Strofe 34.

in de rechterhand houdende de Lelie, in de linkerhand het zwaard. En toch is zij een kunst des vredes, vliedende waar gestreden wordt, volgende „den Pays."

> **Wat esser dat den meinsche meer verblijdt**
> **Dan een schoon redene, die ter mond uut lijdt**
> **Wel ghecouchierd met vullen leden,**
> **Ghelijck Isocrates en Naucrates deden . . . .** [1]

En wat werkt zachter en kalmer stemming, grooter eendracht en vrediger rust dan „alzulcke oratie"? Die kunst is moeielijk; o!

> **Het es cleen sake Refereynen beslichten,**
> **Liedekens maken, of baladen dichten; —**

de kunst van voorstellen is alles; en óók die is nog niets, als „de woorden niet clijncken". Mooie taal is noodzakelijk; anders:....

> **Tes dicht, maer nauwelic rethorike gherekent.** [2]

De eigenlijke rethorica.

Algemeene opmerkingen.

> **Hoord mijn sermoenen coraieus ende blye:**
> **. . . . .**
> **Al vueren en draeghd gheen cunstenaers invye,**
> **En schaemdt u niet te vraghene tallen tye,**
> **Leest historien, ende wild daer in gheuseerd terden,**
> **Overloopt Vlaemsche gesten, studeerd poëtrye,**
> **Hier by zuldy al ghefautsoneerd werden.** [3]

Heeft men aldus de noodige kennis verkregen, wetende van wat er was en wat er werd geschreven, dan moet

---

[1]) Strofe 38.
[2]) Strofe 40.
[3]) Strofe 42.

men gaan leeren zich goed en duidelijk te uiten zooals de ouden ons toonen door hun daden en werken. Maar vóór alles ontwikkele men zich zooveel mogelijk, studeere en werke men zooveel men kan, zoodat men kan spreken met kennis van zaken. Men verachte het zelfs niet, te weten van

Tapijts maken, schilderen, beelden sniden, schrijnweercken
Ende voord wies cuenstich up deerde gheschiet. [1]).

want:

Dees const, daer op rust al onze intencie,
Rijst duer aerbeid ende diligentie,
Duer groote experientie, ende studerijnghe,
Vele exercitien, groote tracterijnghe. [2])

Men zorge voorts voor goede logica, en onthoude zich van breedsprakigheid en „verloren dijnghen" die onduidelijk maken.

Het domme volk kent geen kunst en weet niet van deze dingen; maar als men „wijs es en vroet", hoe hoog men ook sta, al ware men „meester boven alle cleercken", steeds lette men op de fouten en gebreken, men „overmeercke" niets

. . . . . . dat deser edeler const faeld. [3])

Ook aan deze Const van Rhetoriken ontbreekt veel:

55. Hier falen tot deser consts officien,
Exordien, Positien, Divisien, Narratien,

---

[1]) Strofe 47.
[2]) Strofe 48.
[3]) Men zie de aardige vergelijking in strofe 53.

Argumenten, Egressien, Teeckenen, Partitien,
Ornatien, Exemplen, tschuwen der Vitien
Couvere van worden, Amplificatien,
Schoon Sententien, Conclusien, Imitatien,
Vele Altercatien syn hier tallegerene,
Dit moedt ghy al zoucken midts Imaginatien
Ghelijck ghy wegh souckt om tperikel tevaderene.

Als men dicht, dichte men „niet droufve maer cluchtigh", niet treurig, maar vroolijk. En evenals schermers niet alleenlijk denken en nagaan, hoe zij hun tegenstander zullen treffen, maar ook

. . . . . . hoe zij eerlic zullen staen,
Hoe sy hem gent roeren sullen, martchieren of gaen,

— even nauwkeurig ga ook de dichter alles na. Vroolijkheid alleen is niet genoeg,

. . . . . . condecentelick moedttij syn belaen,
Om vroeylick te dichtene dijn remonstrancie. [1]

Verder gebruike men niet te vaak denzelfden term, in poëzie noch in proza. Hiaten vermijde men. [2]

En men handele niet als vele facteurs, die „één ghespin" volgen voor „diveersche dichten". Ieder dicht vereischt zijn eigen snede. Eenvoudig weg „Historien oft legenden eerbaer" te dichten zonder te letten op vorm of taal, is „niet een haer" waard. Evenals de velden 's zomers worden „verfraeid" door „diveersche blommekins", zoo moet men ook „zijn dicht aldus besaeien". Dat kan niet te veel geschieden.

---

[1]) Strofe 57.
[2]) Strofe 58.

Dus verheft dijn redene vul staten statelic,
Wild naer schoon vocabelen op elc saeysoen spoen,
Men sietse verhachten ende haten hatelic,
Die alle haer redenen met tdaghelicks sermoen voen. [1]

Vlijtig moet men zijn als de vogels, die hun nest maken, — vlijtig als Socrates, die „hoe aud hij was" zich niet schaamde te leeren. Maar...... men overschatte zijne krachten niet:

Laeddt u maer dat u schauwers mueghen draghen, [2]

en men zij niet te haastig bij zijn werk, vele malen het nawerkende en naziende, want niemand is volmaakt. Rhetorisiens en Facteurs noemt men Poëten, omdat zij scheppen, daarbij van nut zijnde voor anderen door hen te leeren en stemmingen bij hen op te wekken. En:

73. Zij weten haer stilen ende haer mannieren,
Naer Homerus scholieren wies zij ons leeren,
Hoe zij Commedien zullen fabriquieren
Hoe zij Tragedien moeten hantieren,
Of Gesten verchieren van grooten heeren,
Met wat veersen iemends lof vermeeren,
Amoruesheyd ontdecken, of schandighe zonden blend,
Willen zij iemend verheffen oft oock verseeren,
Elck met zijn propre snede zuldy dit vermonden gent.

Wie hen navolgen wil, hij zorge niet het een met het ander te verwarren en voor iedere stof de goede snede, den goeden vorm, te kiezen, en dan te schrappen wat geen kunst is en niet klinkt zooals men eischen kan.
En wie zich moeit met de kunst, — wordt hem zijn oordeel gevraagd over anderer werk, hij oordeele oprecht

[1]) Strofe 66.
[2]) Strofe 70.

en naar waarheid, zonder „loeftuterie" en zonder iemand te sparen. Zelf noeme hij geen namen om zijn kunst niet te schaden: alles kan men niet „plattelic uutsegghen", veel moet men „met vlours overtrecken". Evenals Apelles Antigonus, die aan een oog blind was, schilderde „over deen zide staende" zoodat niemand zijn blindheid kon „schauwen",

> **Alzo moet den Facteur hier te werck gaende**
> **Zomtijd wat verwimpelen oft verboerghen hauwen.** [1])

Het dicht in het algemeen.

a. De eerste eisch, wil men gaan dichten, is deze: dat men „zuver Rethorike" stelt, zonder stoplappen.

b. Wat maat en rijm betreft, lette men op de volgende regelen: [2])

1. men onthoude zich van gezochte rijmen;
2. men onthoude zich in een Clause van halfregels die niet door tegenregels worden beantwoord;
3. in een Balade ontbreke niets aan maat en rijm;
4. begint men een vers met 2 rijmregels, dan zette men na den 3den niet-rijmenden regel opnieuw 2, die rijmen op den eersten, dus: *a a b a a* . . . .;
5. begint men met 1 regel zonder onmiddellijk volgenden rijmregel, dan kan men 1 of 2 rijmregels met 1 correspondeerend naar willekeur laten volgen, dus: *a b a* . . . . of *a b a a* . . . .;
6. de overeenkomende rijmregels moeten een gelijk aantal voeten hebben;

---

[1]) Strofe 78.
[2]) Strofe 83—86.

7. schrijft de Facteur voor: „haudt reghels mate", dan make men alle regels even lang;
8. schrijft de Facteur bij opgave van een refereindicht voor: „stock te wille", dan kieze men zelf zijn refereinregel (stock). [1])

Men achte deze regels niet te moeielijk, werke ijverig en „manachtich", want

. . . . naer veel refuus ghebuerd wel huwelick. [2])

Voorbeelden volgen later:

Patroons, Exempelen, Sneden, Colueren,
Waer by ghy terstond zuld mueghen spueren
Te dichtene (welck menigh niet en zal versmaden)
Van allen, Rondeelen, Refereinen, Baladen,
Liedekins ende Spelen, twy ende hoe:
Amoureus, Wijs, Zot, van allen daden,
Van een, twee, drie reghels, tot twintighen toe. [3])

c. Wat consonanten en vocalen zijn „weedt ghy"; evenzoo wat zijn equivoquen en rediten, die wel veel door de Walen worden gebruikt maar „verspuutse ghy, als slanghen venijn".

d. Een redijt ontstaat in 2 rijmregels, wanneer 1 of meer der rijmsyllaben gelijk zijn, bijv.: Flaud en Verflaud. De consonanten vóór de vocalen der rijmsyllaben moeten verschillen [3]).

e. Equivoquen zijn woorden met denzelfden vorm voor verschillende begrippen, bijv.: Blommen,

---

[1]) Zie beneden, cf. noot 4, blz. 48.
[2]) Strofe 87.
[3]) Strofe 4, blz. 48.

Van Blommen backtmen wafels ende coucken,
Ende Blommen riecken wel . . . . . . [1])

f. Schimpen en schelden late men na.

g. Vóór men een vers gaat opschrijven, zorge men alle rijmen en regels in zijn gedachte te hebben. [2])

h. Wil een „oratie haer effect maken" dan moet zij kunnen worden begrepen: de juiste woorden op de juiste plaats. Daarvoor houde men in het oog: „wat ghy dicht, waer, ende in wat manieren", en verzuime dit niet:

Voorpeinst, disponeerd: orneerd dat eloquentelick. [3])

i. Eenzelfden regel mag men eerst na 100 regels opnieuw gebruiken, behalve bij refereindichten.

k. Nieuwe „sneden" make men niet, al wordt dat door sommigen gedaan op den dag van heden,

Doet ghy ghelijckerwijs dat u veurders deden;

l. en vergeet geen enkel voorschrift; ook dit niet: (9) [4]) na den eersten of de twee eerste rijmregels van een vers mag niet meer dan 1 regel met een nieuw rijm staan. [5])

m. Een Referein mag niet meer dan 20 regels tellen, gelijk blijkt uit Martialis' epigrammen: het referein ontstond nl. uit het epigram. [6]) Velen, die geen Latijn

---

[1]) Strofe 90.
[2]) Strofe 92.
[3]) Strofe 93, 94.
[4]) Zie de 8 regels boven, sub *b.*
[5]) Strofe 96.
[6]) Strofe 97.

kennen, weten dit niet en vergrijpen zich dus daaraan. Maar wie wel „Latijn ende ander talen can", handele naar hetgeen hij weet;

> **Ignorantie van dien maeckt veel ruinen**
> **Ende hier by zietmen veel dichten diveers vallen.**

n. Ieder kieze wat het best overeenkomt met zijn aanleg: de een de ernstige dichtsoort, de ander de kluchtige, ieder naar zijn beste kunnen. Maar men houde daarbij maat, opdat het dicht „u niet en ontwildere." En men dichte zóó, dat men den vereischten indruk maakt, de gewenschte stemming teweegbrengt. Daartoe is vóór alles noodig de bijzonder moeielijke kunst van mooie taal te zeggen. [1])

o. Wat de lengte der regels betreft, men gebruikt hier te lande regels van 9 en 12 voeten. Evenwel heeft iedere kamer daaromtrent haar eigen gewoonten en gebruiken, die men in het oog moet houden bij de wedstrijden, door de verschillende kamers uitgeschreven. Dit gelde evenwel als grondregel, dat een regel niet langer mag duren

> **. . . . . . alst eenen aesseme heerden magh.**

Dubbeldicht, d. i. een regel met 2 slotrijmen in plaats van 1, heeft altoos 1 lettergreep meer; maar men zoeke het niet.

Men zorge steeds zorgvuldig, dat de regels alle hun

---

[1]) **„Int paeien dor ooren leid de scientie meest". — Geheel uit zijn verband gerukt, wordt deze versregel door Jonckbloet tegen Castelein aangevoerd. (Gesch. der Ned. Lett., dl. II, blz. 490, 4e dr.).**

vereischte lengte hebben, doch neme nooit meer dan 15 lettergrepen, evenals

Ons auwers, die in dees const croone spienen. [1]

p. Voor te veel vocalen „over een hoop" hoede men zich evenzeer als voor een opeenvolging van monosyllaben, waardoor de zin „hartheit" zou krijgen. En ook mijde men het gebruik van te veel woorden, die eindigen op een vocaal en ermee beginnen (hiaten).

q. Verkeerd is het „om tgoeds zins wille" alle voorschriften en eischen der rhetorica te overtreden; kan men die niet opvolgen, dan is het beter, proza te schrijven. [2] Wil men dichten, dan moet men in de eerste plaats goede poëzie kunnen schrijven. [3]

r. Het rijm onderscheiden „de Walen" in perfect of masculijn en imperfect of feminijn. Dit laatste heeft één lettergreep meer dan het perfecte. Nochtans.:

Ic en siedt den vlamijnghen niet observeren:
Elck land zal by zijn haude stilen blyven. [4]

s. Evenals de zon „den schoonen dagh illustreerd" en de maan „den nacht illumineerd", zoo „verlicht schuum

---

[1] Strofe 104.

[2] Castelein spreekt hier van .... „zomighe van audden grijs bleven", die zich niet storen aan eenigen regel. Het is dus van den Heer Kalff in zijn meer aangehaald werk (dl. I blz. 134 en 135) geheel verkeerd, bij Castelein van „volbloed conservatisme" te spreken. Hij wilde juist iets nieuws, iets dat er nog niet was, zie strofe 113.

[3] „Hy es den besten dichtere die best stellen can." Ook deze regel, in zijn verband gehouden, is geen aanklacht tegen Castelein. Hij legt veel nadruk op het schrijven en spreken van mooie taal alleen omdat men daaraan in zijn tijd zoo bitter weinig hechtte.

[4] Strofe 110.

een schoone oratie." Schoone uitdrukkingen en beelden versieren ieder dicht. Men zoeke daar dus naar. En evenals „des booms blaren vallen en groeien", zoo wisselen ook oude en nieuwe termen. Het nieuwe dat mooi was, toen het nog weinig was gebruikt, wordt oud en leelijk door veel gebruik. Men aarzele dus niet, en

> **Al eist niet gheuseerd, laedt u dies niet vernoeien**
> **Tmoet eens geuseerd zijn, saudt in dusancie blijcken.** [1])

t. Dat men den duivel niet zou mogen noemen, gelijk sommige „meesters" voorschrijven, is dwaasheid; immers, waar de duivel Christus in de woestijn leidde, wordt hij 4 malen met name genoemd,

> **Ende boven dien Sathan, der noordscher cockinen drol.** [2])

En dagelijks wordt van hem gezongen in de kerk. Waarom zou men hem dan niet mogen noemen in zijn gedichten, of een personage van hem maken in een spel?

u. Sommige uitdrukkingen vereischen een nader onderzoek, omdat zij „quaed vlaemsch zijn en bederfven tdicht." Zoo zegge men

niet:	maesscip,	maar:	maerctschip,
„	bonnespaeis,	„	behauwens paeis,
„	altoos,	„	altijd,
„	tes gheck,	„	tes gheckijnghe,
„	vastelavent,	„	vastenavend,

[1]) Strofe 113, zie noot 2, blz. 50.
[2]) Strofe 115.

niet:	esse,	maar:	es zu,
„	wijnwatere,	„	ghewijd water,
„	hau seck,	„	au seghd,
„	mellecanderen,	„	elc anderen,
„	keermesse,	„	kercmesse,
„	voerbough,	„	voerboergh,
„	cordewaghen,	„	curte waghen,
„	averecht,	„	contrarie, of omme,
„	watse lief,	„	wats u lief,
„	weescoe,	„	weeckschoe,
„	quaerte,	„	charte.

Naast elkander mag men gebruiken:

beladen	en	belaen,
lighd	„	leid,
stoed	„	stond,
ontfanghen	„	ontfaen,
moedere	„	moere,
plochte	„	plach,
sneeuwen	„	snuwen,
iand	„	iond,
clanck	„	clonck,
ghedachte	„	ghedochte.

De *h* is aspiratie (toeblas) en geldt niet als letter; zoo vindt men naast elkaar:

heere	en	eere,
hebben	„	ebben,
hopene	„	opene.

Wel komt de *h* als letter voor in: gheesten, dat als rijm voorkomt op: geesten, zonder redijt te zijn. Verkeerd rijm, „rurael dicht," is o. a.:

meshanden — messanden,
abuus — huus, thuus, „met haer metghesellen,"
prompt — comt,
prince — ontghintse,
ionste — ronste.

Kinderen zouden zich schamen over het gebruik van zulke rijmen. En al tracht men door foutieve spelling het rijm goed te doen schijnen, dat neemt de verkeerdheid ervan niet weg.

Verkeerde dubbeldichten zijn:

plaisantste kerssauwe — elegantste vrauwe,

omdat het tweede rijm een lettergreep te weinig heeft. Evenmin goed zijn:

ghenomen — comen,
reghel — speghel,
caremen — bescharemen,

die eveneens door verkeerde spelling het rijm trachten te redden. [1])

v. Zooals Tymagenes leert, is muziek „van allen studien d'autste", en heeft dus macht „over rethorike", al gaan zij hand in hand als man en vrouw. Als volkomen gelijkluidend zijn dus goede rijmen:

appeert — gheleerd,
complexie — subiectie,
Zot — God,
raed — ghelaet,
vive — scrijfve,

---

[1]) Strofe 118—127.

die ook geen rediten zijn. Alleen de spelling is verschillend. Maar dat is te verhelpen, door beide gelijk te schrijven. — Om deze zelfde redenen, omdat zij klinken als rediten, zijn verkeerd:

sijn — medicijn,
Alexander — ander,
pinchoen — zoen.

Wegens verschil in accent deugen als rijm niet:

gheld — ghewisseld,
vredijnghe — gherijnghe.

Wat zou men soms ook moeten beginnen, als gelijk accent geen goed rijm kon maken? Hoe zal men voor „hooverdië, Philosophië, blië, bonum" andere rijmwoorden kunnen vinden dan „Marië, donum"? — Vooral de Walen hebben dit soort rijm zeer hoog noodig: repaire — prospere, calumme — couronne, arbre — candelabre, temps — pretens, iette — delecte, paistre — champestre; rijmen, die worden gebruikt door „meesters" als „Van Wille bresme, Hanton, Jehan de paris, Vigne, Marot end den Meyere". [1])

De eisch, dat de rijmvormen in afleiding gelijk moeten zijn, is dwaas, want dan vindt men bijna geen rijmen, en bovendien: niet de etymologie moet beslissen maar de klank en het accent. Zoo zijn wèl goed:

lagh — dagh — sagh — ghevragh,
bont — rond — ghetond,
vermaen — ontfaen,

---

[1]) Strofe 128—135.

kinders — spinders,
verraen — zaen,.
sprack — track,
groot — noot,
belaen — ghevaen,
pleit — seid,
schat — vat,
cust — lust.

Goed ook zijn, om het accent:

ganc, verlanc, ontfanc — stanck,
banck, sanck, hanck — dranc,

al zou men moeten schrijven: ontfangh, verlangh. Zoo ook zijn goed:

dries, vlies — verlies
lust, blust — cust,

al schrijft men in het woordenboek: driesch en bluscht. Maar foutief zijn:

ledigh, heligh, besigh,

dat is „straetdicht". [1])

w. Niet-geaccentueerde laatste lettergrepen („syllabijcqsche adiectien") van meerlettergrepige rijmen zijn geoorloofd, als het hulpwerkwoorden zijn, bijv.:

goed zijn — moet zijn,
gheseid hebben — gheleid hebben,

maar in alle andere gevallen verkeerd, bijv.:

Hartman — zwartman. [2])

Beter is evenwel in het eerste geval, wanneer men

[1]) Strofe 136—139.
[2]) Strofe 140 en 141.

de beide woorden van plaats doet verwisselen en schrijft: hebben gheseid, hebben overleit, zijn bedroghen, enz.....

x. Ook verlengde vormen als „ditte, datte," verlengd om de maat, doet men beter niet te gebruiken.

y. Alleenlijk eigennamen maken soms een verkeerd rijm noodzakelijk, hoewel het verkieslijk is te trachten, in dat geval den eigennaam midden in den regel te brengen. Is dat onmogelijk, dan is goed:

Moyses — voois es,
Rhodes — bode es.

z. Al deze regelen moet men in acht nemen, maar:

Overdijnckt men en vindt van op van nere
Gheen reghel zoo vast, zu en lijdt exceptien. [1])

En de jongeren mogen den Paxvobiaanschen Facteur wel dankbaar zijn voor zijn arbeid. [2])

---

[1]) Strofe 148.

[2]) Het tweede gedeelte der Const van Rhetoriken (strofe 82—152) behandelt dus de volgende onderwerpen:

a. stoplappen.
b. maat en rijm, cf. *l*.
c. cons. en voc.
d. rediten.
e. equivoquen.
f. schimp en vilonye.
g. opschrijven v. h. dicht.
h. maken van verzen.
i. herhaling van een regel.
k. nieuwe dichtvormen.
l. cf. *b*
m. lengte van een referein.
n. keuze van dichtsoort.
o. lengte der regels.

De verschillende dichtsoorten.

Wie zich wil oefenen in de dichtkunst, beginnende met het minst moeielijke, handele aldus:

154. Beghind dan eerstweerf te baladerene
Rondeelkins te recolerene, als ionghe scholierkins,
Met refereinkins de ianckers te stofferene,
Hier ende daer chaertkins te componerene,
Groetsels te userene in venus papierkins,
Daer naer, peinst om dees schoon camerierkins
Die onderhauwen zullen dijn ionghe zinnekins,
Dicht en zendt liedekens in haer vergierkins
Zij zullen u dancken de eerdsche goddinnekins.

Heeft men al deze dichtsoorten goed bestudeerd en herhaalde malen er proeven van gemaakt, dan kan men een „tafel speelkin" gaan maken, vervolgens „esbatementkins," en eindelijk „spelen van zinnen," het moeielijkste het laatst, want:

Wie eerstweerf anverden te groote lasten
Zullen met Icaris alle ind zee versmueren. [1])

Iedere dichtsoort heeft haar eigen eischen en haar eigen karakteristiek.

---

p. opeenhooping van vocalen, hiaten.
q. verwaarloozing der regels van rhetorika.
r. masculijn en feminijn rijm.
s. „schuym" (schoone uitdrukkingen en beelden).
t. gebruik van 's duivels naam.
u. verkeerde uitdrukkingen, de letter h.
v. assonance, accent.
w. „syllabijcqsche adiectien".
x. verlengde vormen.
ij. eigennamen in rijm.
z. opvolging der regels.

[1]) Strofe 155.

a'. Een balade heeft volgens Molinet steeds referein, en bestaat uit 3 clausen (strofen) met een „Renvoy van princhе." Volgens dienzelfden Molinet is de balade ontleend aan de clausule van 4 strofen, en verschilt daarvan alleen door den refereinregel (d. i.: stockreghel in het vlaemsch.) [1] — Volgens „de opinie van desen landen," volgens sommigen, is balade een algemeene naam voor allerlei dichtsoorten; volgens Castelein:

> **Ick hauwe balade name specialic,**
> **Van zevenen, achte, neghene, zoomen hauwt costumelic.** [2]

Het referein is ontleend aan de clausule, en ontleent zijn naam aan het refereeren van den laatsten regel; vandaar dat men referein moet schrijven en niet refrein.

De baladen zijn ontleend aan Martialis' epigrammen, — een epigram immers is . . . . „ghecleed metten zelven frock." [3]

De refereinen deed Virgilius aan de hand „in zijn achste eglogue":

> **Uut twee veersen (daer) nemen wy suspicie,**
> **Die daer verhaeld staen onder groot ende cleene,**
> **Incipe Menalios, es beseven de eene:**
> **Ducite ab urbe domum, moet dander betalen:**

welke regels „vuer stockreghels staen." Virgilius leert voorts, dat men den stockreghel mag verande-

---

[1] Strofe 156, 157.
[2] Strofe 158.
[3] Strofe 170.

ren, al is het 't allerbeste, den stock onveranderd te houden. [1])

De balade mag men gebruiken voor allerlei doeleinden: charten, uutroupen, dyaloguen, spraken, enz. . . . De balade van achten wordt vooral gebruikt voor de beschrijving der „gesten" van groote mannen:

Ghelijck Pausen, Keijsers, Cuenynghen en Graven,
Metgaders amoruesheyd van Venus slaven;
Veel cronijcken oock . . . . . . [2])

Een balade kan verlengd worden met een halven regel (staart), maar moet dan een „balade ghecruust oft oversleghen" zijn. In dezen vorm dicht men:

. . . . . . vry edel croonementen,
Aventueren, fabelen, incidenten,
Triumphen, tornoyen, loven, electien,
Sublimatien, ...

Castelein dichtte er zijn Baladen van Doornijcke in. [3])

De overige baladensoorten (aude sneden enz. . . .) worden geheel bepaald door het rijmsysteem, dat bij een „balade ghecruust oft oversleghen" aldus is: *a b a b b c b c* enz. . . ., de steert heeft dan rijm *c*. [4])

b^1. Het rondeel staat op 3 pooten als een ijzeren pot, en is een dicht dat „rontgaet;" één regel komt n.l. 3 maal voor in een rondeel; de 3e en 6e regel zijn de lastigste, de overige volgen vanzelf. [4])

---

[1]) Strofe 164, 165.

[2]) Strofe 185, 188, 196.

[3]) Strofe 197—200.

[4]) Strofe 190. Er komen 2 strofen met het nummer 190 voor; hier is de eerste bedoeld. — Over de maat- en rijm-systemen van Castelein zie bijlage III, en hier onder sub i^1.

Als rijmsysteem voor een rondeel geldt: a^1 b^1 a^2 a^1 a^3 b^2 a^1 b^1; regel 1, 4 en 7 zijn gelijk, regel 2 en 8 eveneens. Bij de „dobbel rondeelen" geldt hetzelfde rijmsysteem, maar dan verdubbeld, dat is dus: a^1 x^1 b^1 y^1 a^2 x^2 a^1 x^1 a^3 x^3 b^2 y^2 a^1 x^1 b^1 y^1. [1])

*c*¹. Het ketendicht „ketent hem zelven tot zijnder vrame," en is ontleend aan Virgilius „achste voorghenoemde egloghe." Dit ketenen bestaat hierin, dat het slotwoord van den eersten regel rijmt op het beginwoord van den tweeden, het slotwoord van den tweeden op het beginwoord van den derden, enz. . . . [2])

*d*¹. Rethorike Retograde ontstaat, wanneer een regel zoowel van voren naar achteren als van achteren naar voren kan worden gelezen, bijv.:

Alchimisten zijn wijs niet ongheleerd,

welke regel omgekeerd luidt:

Ongheleerd, niet wijs zijn alchimisten. [3])

*e*¹. Ook „dmaken vanden spelen" kennen wij door Virgilius, Seneca, Terentius en Plautus. Men onderscheidt ze in Tragedien en Comedien:

Wie dese overleest, tsy iongh oft aut,
Vindt altoos bliden uutgangh in de comedien:
Ongheluck ende bloedsturtijnghe menigh vaut
Zullen altoos blijcken in de Tragedien.

---

[1]) Strofe 160, 162, 183.

[2]) Strofe 161, 166. Het voorbeeld van een ketendicht komt voor onder de rethorike extraordinaire.

[3]) Strofe 167

Het gebruiken van verf of theatermommen is niet aan te bevelen, trots Thespis en Eschylus, —

Den oprechten aerd moet dit als venijn schuwen. [1])

f[1]. Een tafelspel vereischt bijzondere zorg, voornamelijk wat betreft het karakteriseeren der personagen. En daarbij moet in het oog worden gehouden deze regel:

Dat den laetsten persoon es deerste ordineersele,
Uut die schept ghy dandere zonder langhen pronc,
Van de laetste neemd tgheheel spel sijn fundeersele.

d. w. z.: de hoofdpersoon, de drager van de hoofdgedachte van het stuk, zonder wien de overige personagen geen recht van bestaan hebben, daar deze dienen tot medekarakteriseering van den hoofdpersoon, — de hoofdpersoon treedt het laatst op, zoodat de toehoorders dan in zekere spanning verkeeren en zijn heengeleid naar het terrein, waarop de dichter hen wil rondvoeren. [2])

g[1]. Liedekins moeten aldus worden samengesteld: eerst make men een strofe met onmiddellijk „den vooys daer op"; daarna make men de overige strofen. Alleen dan zullen woorden en muziek overeenkomen, gelijk in „mijn liedekin boucskin". [3])

h[1]. „Poëtijcke licentie" is den meesters „deur haer praeeminentie" geoorloofd; zij mogen een woord „corrumperen", zooals relliquie in plaats van relligio; zij mogen

---

[1]) **Strofe 168 en 169.**
[2]) **Strofe 173.**
[3]) **Strofe 174. N.B. Het standpunt van R. Wagner!**

„uutlandsche teermen" gebruiken. Maar dat is alleen den kunstenaren vergund, anderen niet.

i[1]. Voor den „vinder" der „halve reghels oft steerten" geldt Adonis. Twee halve regels gelden voor 1 geheelen. Dikwijls komt het voor, dat de staart rijmt op den laatsten halven regel; zoo bijv. in een „referein van thienen metten steerte", waarin het volgende rijmsysteem voorkomt: regel 1, 2, 4, 5: rijm *a*; regel $^3/_2$, $^6/_2$, $^7/_2$, $^8/_2$, $^9/_2$, 11, 12: rijm *b*; regel $^{10}/_2$, 13, $^{14}/_2$: rijm *c*. De staart maakt dus den 10^{den} regel, die een halve is, vol, terwijl rijm *b* in plaats van 4 volle regels er $4^1/_2$ heeft.

Het Heroïcum carmen gaf ons den versregel voor „geesten". De overige regelen kennen wij uit Boëtius en anderen. [1])

k[1]. De voordracht vereischt eveneens bijzondere zorg. Men kan niet alles op gelijke wijze zeggen. Iedere zin moet „tharer intentien" worden uitgesproken, ernstig, deftig, amorues, toornig, woedend, vreesachtig, krachtig, liefelijk, dikwijls met snelle wisselingen van stemming. Dit doet men in de eerste plaats door buiging en verandering van de stem. Dat voornamelijk. Dan, daarnaast, door gebaren met armen, voeten en oogen. Men houde hierbij het volgende in het oog:

den mond niet te wijd te openen, want dat is leelijk voor de toeschouwers;
niet te saai en te treurig te spreken;
niet altijd op dezelfde wijze te spreken, verschil

---

[1]) Strofe 163, 165, 204, 205.

makende voor de rollen van „gendaerme vul furuers, coopman, of rustier, ionghe maegd of matroone," anders als men een oud personage voorstelt dan een jong.

Naer de gheleghentheyd maeckt u habele,
Naer u personage moedtty uwen mond keeren.

vooral heeft men duidelijk te spreken, de *n* goed te laten hooren aan het einde der woorden.
Want wie deze regelen niet in acht nemen,

. . . . . . weedt dat zij verwaten staen
In dese const, ende moeten vul qualen dwalen. [1])

Dat alles over de dichtsoorten, vele regelen en vele voorbeelden, een moeielijk werk. [2])

Rethorike extraordinaire.

216. Hier zuldy gaen lesen dan vry zonder swichten,
Om aerbeids verlichten, of God maeghd beletten,
Intricate baladen, die menighen ontstichten,
Dobbelsteerten, ende Ketendichten,
Vremde sneden, Scaeckberd, vry van smetten,
Veersen in dichte, Simpletten, Dobbletten,

---

[1]) Strofe 175—180.

[2]) Het derde gedeelte der C. v, R. (strofe 153—214) loopt dus over de volgende onderwerpen:

*a*¹. baladen, refereinen.
*b*¹. rondeelen.
*c*¹. ketendicht.
*d*¹. rethorike retograde.
*e*¹. spelen, Comedie en Tragedie.
*f*¹. tafelspel.
*g*¹. liedekins.
*h*¹. licentia poetica.
*i*¹. halve regels, staarten, enz.....
*k*¹. voordracht.

Ricqueracken, Baguenauden, als qua iuweelen,
Met twee stocken, al dichten hart om setten,
Limen, of Deffianchen, ende Aude Rondeelen.

217. Dbeghin ende hende van zommighen spelen,
Benedicite, zal ick quelen, metter Gratien.
Superflue dicht, en sal u niet vervelen,
Parabolen, Cocorullen en magh ick niet helen,
Moralen, Regheldicht, noch Comparatien,
Endel-veers, Spraken, ende Interrogatien,
Epitaphien, Proverbien, ick verclare,
Gheraedsels, ende Eed der rethorijcscher natien.
Ende dit heete ick Rethorike extraordinaire.

Altemaal „vremde dijnghen," waarvan Castelein bijna uitsluitend voorbeelden geeft, zonder daarbij veel te zeggen. Opmerkingen maakt hij alleenlijk bij:

a^2. Ketendicht. [1]) Molinet „vercoopt" ons hier „cluchten", want tusschen Gheketend, ende Ghecnoopt:

En weet ick differentie noch belet.
Nochtans heedt hijt zo, in zyn vermet:
En Ketendicht heedt hy, als bicans bedeghen slicht,
Zulck als wy, met allen rechten, en bet,
Heeten ghecruust oft oversleghen dicht. [2])

Het verschil tusschen Molinet en Castelein bestaat dus hierin, dat Molinet het vers met het ketenrijm *a b a b b c b c* enz..... ketendicht noemt, M. de Castelein daarentegen ghecruust oft oversleghen dicht; — en dat Molinet ghecnoopt dicht, Castelein ketendicht noemt het vers, waarin het slotwoord van den eersten regel rijmt op het beginwoord van den tweeden, enz....

---

1) Zie c^1, blz. 60.
2) Strofe 218.

b^2. Ricqueracque. Een ricqueracque is volgens „twalsche”:

. . . . . . een dicht recht tusschen tween goet:
Maer gheenen zin en can zu concluderen. [1])

Castelein heeft hier kennelijk het Fransch niet begrepen, gelijk vooral blijkt uit het door hem gegeven voorbeeld, dat een geheel ander rijm- en maatsysteem vertoont dan het Fransche. [2])
Niet te verwonderen is het dus, dat hij deze dichtsoort afkeurt en veroordeelt.

c^2. Baguenauwen (fr.: baguenaude). Ook dezen dichtvorm verwerpt hij,

Want tes een ontstichtinghe, zonder pac of band.
Zonder dicht of redene, ende gheen verlichtinghe. [3])

Een voorbeeld ontbreekt. Ook dit heeft hij in de Fransche Const van Rethoriken niet begrepen. [4])

d^2. Comparatie. Deze „moet ghy weereldlic hantieren.” Een gewone 8-regelige strofe met geen afwijkend rijm. [5])

e^2. Parabole. Deze moet „gheestelic” van onderwerp zijn. Eveneens een strofe zonder iets bijzonders. [5])

f^2. Moralen. Met een stof, die „meest altoos Goddelick” is. Evenmin afwijkingen in maat of rijm. [5])
Het bijzondere der Comparatiën, Parabolen en Moralen ligt dus volgens Castelein geheel in het karakter der behandelde stof.

---

1) Strofe 219.
2) Zie blz. 87.
3) Strofe 220.
4) Zie blz. 87.
5) Strofe 221.

g^2. Proverbie oft Adagie. Voorbeelden daarvan zijn: Cocodrilsche tranen, Olie in vieren, Blender dan een Mol. Zegwijzen die „zeere een dicht verchieren." Zonderling deze soort van uitdrukking tusschen de dichtsoorten in!

h^2. Balade intricaet. Daarover in strofe 223 het volgende:

> Sylleben, daerin myn propoost, heetick voeten,
> Den derden ende lesten zuldy dobbelen moeten,

overeenkomende met de onder het voorbeeld van een „balade intricaet" geplaatste:

Nota.

> Den derden, ende laesten voet, dobbeld met staden.
> Oft ghy en zuld dit, niet wel gheraden.

Er staan dus eenige regels met goede rijm en maat, maar zonder zin. Dien zin krijgt men eerst door verdubbeling van den derden en laatsten voet. [1]) Nog veel ingewikkelder waren deze baladen dikwijls. Zoo staat er in de C. v. R. een, waarvan moeten verdubbeld worden de 3e, 4e, 5e, 6e en laatste voet.

i^2. Schaeckberd.

---

[1]) Tot verduidelijking het volgende voorbeeld; de tusschen haakjes geplaatste lettergrepen zijn de verdubbelde.

> Hooverdigh bloet ghier meest bekend [kend]
> Uwen [God] goddelick boven al [al]
> Le die [meest] meester zijn inden end [end]
> En in [druck] druckigh naer den val [val]
> Lende [zom] zomtijd in tviands stal [stal]
> Knechten [fijn] fijneren zy beneden [den]
> Viant [zeer] zeerlick doet er vele ind dal [dal]
> En vander [der]licker helscher steden.

Wild ghy tsghelijcks maken, om dijns zins verlichten
Beghind aen tcruce eerst, dats minen raet:
Want daeraf dependeren alle dander dichten. [1]

Een schaeckberd vertoont 64 blokken zooals een werkelijk schaakbord. In ieder blok zijn eenige woorden gedrukt. Op 38 manieren een aantal dezer blokken vereenigende, krijgt men 38 baladen. [2]

*k*². Simpletten „zijn als een dicht maeckt al den cnoop", [3] dus verzen met één enkel rijm.

*l*². Dobbletten zijn verzen met slechts 2 rijmen. Het voorbeeld vertoont 6 maal *a a b* met slotregel *b*. Maar er is geen enkele reden om dit rijmsysteem aan te nemen als het eenige, dat men mocht gebruiken. Tenminste het „dobblet, met 2 stocken" vertoont dit rijmsysteem: *a b a a b b a b b a a*. Het eigenaardige van dit laatste dobblet bestaat in de gelijkheid van den eersten en laatsten regel. [3]

*m*². Epitaphien „nemen over doode haren loop". Zonderling is het epitaphium in de C. v. R. zelve, want daarin wordt Castelein zelf als doode betreurd. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke vorm van dit grafschrift door Castelein's zoon of door den drukker of door H. vanden Keere aldus veranderd. Voor een soortgelijke verandering — zoodat deze strofe niet als ingeschoven behoeft te worden aangemerkt — pleit de verdraaide zin in de beide rijmregels (3 en 7) op - *ein*, en het

---

[1]) **Strofe 223.**
[2]) **Zie Casteleins voorbeeld van zulk een Schaeckberd met de oplossing in bijlage II.**
[3]) **Strofe 224.**

in regel 6—7 voorkomende jaartal: duust vijfhondert.... tsestich. Vermoedelijk stond er: duust vierhondert.... tsestich, en werd het in Castelein's jonge jaren gemaakt, een vermoeden, waarvoor ook het onzinnig gebruik van Grieksch-Latijnsche mythologie getuigt. [1])

*n*². Cocorullen, of simple Bueseldicht, zijn zotte verzen „op alle kinderen dagh", zich door niets kenmerkende dan door hun dwaasheid. [1])

Verdere opmerkingen ontbreken. Castelein behandelde deze Rethorike extra-ordinaire alleen volledigheidshalve, hij werkte er aan met tegenzin: al die beuzelarij achtte hij zijne kunst onwaardig, hij was reeds vervuld van nieuwe scheppingen:

Myn zinnen moeten wat anders ghehijnghen. [2])

Behalve de reeds besproken dichtsoorten komen de volgende nog voor in de Rethorike extraordinaire.

*o*². Sesse baladen in eene. Een kunstige 8-regelige balade, waarvan iedere regel uit 2 gelijke deelen bestaat, terwijl alle eerste deelen te zamen hetzelfde rijmsysteem hebben als alle tweede deelen, doch met andere rijmwoorden; dus: voor de eerste vershelften: *a b a b b c b c*; voor de tweede vershelften *x y x y y z y z*.

*p*². Dobbelsteerten (zie sub o): dat zijn verzen, waarvan in iederen regel de 2 laatste woorden op elkander rijmen, behoudens het gewone strofe-rijm.

*q*². Eenige vreemde sneden, waarvan het kenmerkende alleen in haar rijmsysteem bestaat. [3])

---

[1]) Strofe 224.
[2]) Strofe 215.
[3]) Zie Bijlage III.

r^2. De Latijnsche versmaten: Phaleucium carmen. Tetrastichon elegidion, Distichon heroicum, Iambicum trimetrium, Sapphicum carmen, Asclepiadeum.

s^2. Al dicht, oft van woordt te woorde. Dat is een vers, waarvan de in plaats overeenkomende woorden van alle regels rijmen.

t^2. Deffianche, ofte Lime. [1])
Het door Castelein gegeven voorbeeld is een gewoon 18-regelig vers met staart, met het rijmsysteem van een „ghecruust dicht" doch met een ingeschoven 3den regel met rijm *a*; dus: *a b a a b b c b c c d* enz.... De karakteristiek moet dus worden gevonden in den inhoud, en dan komt men tot de slotsom, dat een Deffianche een weerschrift is.

u^2. Vreemde soorten van Rondeelen.

Een „aud vremd Rondeel", met rijm: $a^1 b^1 a^2 a^3 b^2 b^3 a^4 a^1 a^5 a^6 b^4 a^1 b^1$.

Een „ander aud Rondeel, dobbele, uten wale", met rijm: $a^1 b^1 b^2 a^2 a^3 b^3 a^1 b^2 a^4 b^4 b^5 a^5 a^1 b^1 b^2 a^2$.

v^2. Beghin van Spelen.
Hende, of tsluten van Spelen.

Beide met een groote wisseling in de lengte der regels, maar zonder afwijkend rijmsysteem (ghecruust dicht).

w^2. Benedicite, Gratie, Paternoster.

Gewoon rijm *a a b b c c* enz...., zonder afwijkende maat, geschreven in dialoogvorm.

x^2. Regheldicht. Kenmerk: rijm *a a bb cc*; dus hetzelfde rijm als sub w^2.

---

[1]) Zie een voorbeeld hiervan op blz. 16.

ij^2. Endelveers. Gewoon maat- en rijm-systeem. Kenmerk: de inhoud. Deze inhoud is een laatste bede vóór het overlijden.

z^2. Eenige verzen met regheldicht, t. w.:
Eed, op Pax Vobis Camere.
Sermoen van Sencte Reinhuut. [1])

Daarna het slot.

---

[1]) Het vierde gedeelte der C. v. R. (strofe 215—227) bevat dus:
a^2. ketendicht.
b^2. ricqueracque.
c^2. baguenauwen.
d^2. comparatie.
e^2. parabole.
f^2. moralen.
g^2. proverbie oft adagie.
h^2. balade intricaet.
i^2. schaeckberd.
k^2. simpletten.
l^2. dobbletten.
m^2. epitaphien.
n^2. cocorullen.
o^2. sesse baladen in eene.
p^2. dobbelsteerten.
q^2 vremde sneden.
r^2. Latijnsche versmaten.
s^2. al dicht, oft van woordt te woorde.
t^2. deffianche, ofte lime.
u^2. Vreemde soorten Rondeelen.
v^2. Beghin en Hende v. spelen.
w^2 Benedicite, Gratie en Paternoster.
x^2. Regheldicht.
ij^2. Endelveers.
z^2. Eenige verzen met regheldicht.
De karakteristiek der behandelde dichtsoorten ligt dus:
in den vorm bij: a^2, h^2, i^2, k^2, l^2, o^2, p^2, q^2, r^2, s^2. u^2, en x^2.
in den inhoud bij: b^2, c^2, d^2, e^2, f^2, g^2, m^2, n^2, t^2, v^2, w^2 en z^2.

En deze Const van Rethoriken voorafgegaan en gevolgd door een brief van den drukker, Jan Cauweel.

Vóór de C. v. R.:

Jan Cauweel, an allen Nederlandschen Poëten ende Beminders van Poësien, gheseid Rhetorica.

Het es een ghemeen opinie (Eerzame ende Goedwillighe Lezer) onder den meerderen deel vanden Poëten, ofte Rhetoriciennen van hedensdaeghs, angaende alle waercken van Rhetoriken, hoe goed, schoone ende elegant die wezen moghen, dat zij die blameren, zo wanneer de zelve in prente ghecommen zijn. Dat meer es, zij verachten ooc, ende versmaden alzulcken Poëet, die zine waercken in prente laett commen, specialicken, binnen zinen levenden tide, taxerende hem van Ambitien ende glorysoukene. In de welke zaken (behaudens haerlieder reverentie ende goed iugement) zij ons dijncken grootelicken verdoolt ende buten weghe zijnde: want, indien alle Autheurs van zulcken zinne ende opinie gheweest hadden: latende haerlieder waercken niet uutcommen voor naer de dood, zo waren ons zonder twifel, alsnoch, vele, schoon, fraeye ende excellente waercken verborghen ende onbekend, ende moghelick inder eeuwigheid zouden bliven: alzo wel van Philosophen ende Oratueren, als Poëten ende ander schrivers, te wetene Moderne. Daude schrivers zijn danof licht ghenough t'excuserene, mids causen dat zij de Const vander Druckerien thaerlieder tide niet ghehadt en hebben tweld schade was. Niet te min daerom en hebben si niet ghelaten haerl. waercken te divulgherene, ghedurende den tijd haerlieder levens: zoomen daer of ghenough beschreven vind.

Ende vanden ghenen die tonzen tide gheschreven hebben, latende tzelve commen in prente binnen haerlieder levene, danof zijnder onder de Latijnsche schrivers, in allen Consten, zonder ghetal, ende daghelicks nieuwe; zo allen studieusen gheesten, hemlieden in die tale verstaende, wel kennelic es. Onder de Fransooysen hebben wy ooc om tselve t'approberen, ende alle in Poësien, by namen Molinet, le Maire, Habert,

Ronsart, du Bellay, Charon, de Magny, Fonteine, Collet, Muret, Gruget, ende la Marguerite des Princesses, die wel d'eerste plaetse van desen behoorde t'haudene: met noch ontellighe vele andere danof al den meerderen deel noch leven, ende diens weercken wy al hebben. Ooc tselfs, onder de Nederlandsche, hoe wel weinigh, maer groeiende: als te wetene, Jan vanden Dale, Jan van den Beerghe, Andries van der muelen, Cornelis van Ghistele, Cornelis Manilius. Maerc van Vaernewijc, ende onzen teghenwoordighen Castelein, alzo hy zelve belijdt in dezen Page 220, Bala. 212, metgaders ooc zynen Liedekens-bouc, zijn Historie van Piramus ende Thisbe, ende zijn baladen van Doornicke, zo ons emmer wel kennelick es. Al welcke voorn. Autheurs, ende dusent andere (duer tlaten prenten ende ghemeen maken van huerlieder weercken) hemlieden eenen eeuwighen, ende onsteerfvelicken name vercreghen hebben: boven den lof, prijs, fame, ende eere, die hemlieden ende haerlieder waercken met allen rechte, t'allen tyden, wel toebehoord.

Wy laten ons dogh daghelicks een ghemeen Spreecwoord ontvlieghen, twelcke luudd aldus: Vooren ghewezen, es naer gheleerd. Ditte ghemaerckt dan, wat moghen wy Nederlanders meer verbueren, onslieder tale verrijckende ende vercierende, dan al ander uutlandsche natien, die noch daghelicks daer toe tenderen. Dus niemant en late dan, om dusdanighe opinie, ofte vreeze van versmadenessen, zine waercken in tlicht te brijnghene, voor zijn dood: opdat den rechtsinnigen Poëte ende Orpheiste, tegen den Straetdichter, ende Midas muselaere magh werden bekend. Want, alzulcke Straetdichters (zo wy ons beduchten) zijn meest de ghene van der voorghenoopte opinie: de welke, qualic ghenough haerlieder moeders tale te recht connen spellen ende lezen, naer den aert ende Etimologie van diere. Beminde Lezer, met dezen vermane wisen wy u tot onzer waerschuwijnghe, ghesteld in thende van dezen bouc, ende die ghelezen hebbende, blijft Gode bevolen. Te Ghendt, dezen twalefsten Novembris. Anno 1555.

En achter de C. v. R.:

Waerschuwijnghe tot den Lezer.

Beminde Lezer, t'uwen ghemake, ende om u te bet t'onderscheedene tdicht, daermede onzen Autheur es leerende, ende tghene dat hy es stellende voor een Exemplaer, zo hebben wy u tzelve ghesteld in verscheeden lettren: Te wetene t' Leerdicht in Cursive, ende d' Exemplaers in Romeine. Hoewel, wy en twijffelen niet, ofte men zalder eenighe vinden die zegghen zullen, dat zij deze letteren onghewone zijn ende niet en kennen.

Den welken wy voor een andwoorde gheven, dat daer lettel belangs an es: want voorwaer, de ghene die noch zo verde niet ghestudeerd en hebben dat zij deze ofte andere dezerghelijcke letteren connen kennen, die en behouven, zonder faulte, de lecture ende studatie van dezen waerke niet tangane: mids dat onzen Autheur Castelein voor alzulcke Blonckaerds, ditte niet gheschreven en heeft: zoot ooc by redenen niet betamen en zoude, niet meer dan eenen kinde den Pater noster te doen spellene, twelke noch zinen A, b niet gheleerd en hadde.

Ooc zo hebben wy (noch tuwen gherieve) onderscheeden de Baladekins van tvoorseide Leerdicht met zekeren ghetale daervooren te stellen: op dat ghi daer ute te lichter ende ghereedelicker zoudt vinden (by der tafele die wy ooc daer op ghesteld hebben) alle zaken, Regulen, ende allegatien danof de zelve Autheur in dezen es narrerende.

Voorts, als angaende van der Ortographien, ofte Spellijnghen, die wy in tvervolgh van dezen hebben gheobserveerd, weett (Beminde Lezer) dat wy daer inne ghevolghd hebben de proper Copie gheschreven by der hand van onzen Autheur Castelein: emmer, alzo naer, ende ghetrauwelicken alst ons moghelicken es gheweest van doene: volghende ooc der naernstigher bede vanden persoon die ons de zelve Copie ter hand ghedaen heeft. Hoe wel, wy en loeghenen niet of d'Autheur en heeft in deze zijn Copie van zommigh zijn spellen (tzij onwetens oft anders) baerblijckelicken ghefaeld, ende dat specialicken in de Diphtonghen, daer in hy hemzelven dickmael contrariëerd: ooc in

veel andere faulten die ghenough supportabel zijn, ghelijck als in dit vocabel Rethorica, spellende tzelve in d'eerste syllabe zonder aspiratie, ende in de tweede heeft hy die ghesteld: gheheel tegen de rechte Ethimologie van dit griecsche vocabel Rhetorica. Ooc tusschen, Ende, Coniunctie ende, Hende, Nomen, en maekt hy ooc geen diversicheid, ende in veel meer andere dier gheliken, die wy achterlaten om der langheids wille. Niet, dat wy dit alligieren tot vermindertheid ofte cleenachtijnghe van den overleden Autheur, die hem zelven dogh niet verandwoorden en magh, nemaer, behaudens zijnder eeren ende goeden name: ende op datmen daer ute magh zien eens ieghelicks zin, ende tbeste verkiesen, twelke wy u altijd recommanderen te doene: hopende u noch met al dusdanighen waerke te belemene, in dien wy beseffen dat u deze onze hekelijnghe anghename ende danckelick es.

TWEEDE DEEL.

TWEEDE AFDEELING.

Strofe 15 der C. v. R. begint aldus:

> Molinet die dees conste zeer verlichte,
> Hoe wel hyse dichte vremdelick becuerd,
> Om dat hy dit weerck in prosen beslichte,
> Ende mijn edel const daer met ontstichte
> Heeft hy dit zelve groensel verbuerd.

Castelein doelt hier dus op een boek of een verhandeling over de C. v. R., geschreven door Molinet.
Op een soortgelijk werk doelt hij kennelijk in strofe 218, waar hij over het ketendicht spreekt en een meening voorstaat „contrarie Molinet". Evenzoo in strofe 219, al noemt hij daar den naam van Molinet niet. Van een ricqueracque:

> Zoo dwalsche zeit . . . . . .

In strofe 14 spreekt hij van „den Roover" en „zijn Rethorijcke", die evenwel niet onverdeeld kan worden geprezen.

Wat „de Roovere" betreft, nergens wordt van hem een

verhandeling over de C. v. R. vermeld. En onder de overgebleven werken, die lang na zijn dood († 1482) zijn uitgegeven, is er niet een, dat ook maar eenigszins het karakter daarvan draagt of daarvan iets heeft.

Verder haalt C. op verscheidene plaatsen de oude schrijvers aan, wier werken in den renaissance-tijd waren gedrukt en herdrukt, van commentaren en glossaria voorzien, die ieder ontwikkeld menschenkind bestudeerde. Van hen nam hij eenige metra en zeer veel wijsheid over.

Maar zijn werk is niet uitsluitend Latijnsch-Grieksche navolging. Integendeel, het groote geheel van zijn werk is niet classiek.

Alleen Molinet kan dus van de genoemde schrijvers de bron van de C. v. R. zijn. Gedrukte verhandelingen over rhetorika van zijne hand mogen hebben bestaan, bestaan doen zij niet meer. Het eenige wat over dit onderwerp nog van hem overig is, is te vinden in een HS. van de nationale bibliotheek te Parijs. Dat HS. is ingebonden in een roodleeren band, waarop het wapen der Bourbons, en op den rug: Recueil de vers. [1]) Behalve andere stukken staan daarin nog 2 verhandelingen en tal van verzen van Molinet.

De eerste verhandeling draagt tot opschrift:

> **Cy commenche lart de rethoricque**
> **compose par maistre Jehan molinet.**

De tweede, daarop onmiddellijk volgende:

> **Ceu sieut ung aultre traictiet de rectoricque**
> **fait pour aprendre arimer.**

---

[1]) Zie verder Bijlage IV.

Het onderschrift der eerste verhandeling luidt aldus:

> **Explicit lart de rethoricque**
> **fait par maistre Jehan molinet,**

dat der tweede eenvoudig:

> **Explicit.**

De eerste verhandeling begint met de volgende inleiding:

> **Pour ce que nouvellement ren jentens par vo gracieuses missives estes tires soubz lestandart de cupido le dieu damours et que vous mon treshonnore sieur tout entrepris dardant desir desires estre tresleal et chevaleureux campion pour conquerir votre partie adverse et obtenir vitoire glorieuse vous estez adressie vers moy affin duser de lart de rethorique Certes treshonnore sieur ce tant peu que je ay en teste ne vous y peult gueres ayder vous en avez plus en la bouche que nen seay mettre par escript ne la chalemele de pan qui abusa le roy midas ne la flute du dieu mercure qui endormit le cler argus ne la rebelle de arion qui enchanta le beaulx daulphin ne le vielle de amphion qui repara les mures de thebes ne aussi le Harpe de orpheus qui ouvrit les portes denffer neurent encemble telle armonie ne si joyeuse resonnance que vous treshonore sieur avez en bouce et en faconde Voz tresnobles progeniteurs parens et oncles germains enfurent et sont si richemens donez que les treshaulx et glorieux personnaiges de ce monde en ont estes largement contantes amollies et adouchis vous forligneries grandement nensenties quelque estincelle Que proffiteront donc mes rimes enpres votre vive eloquence ce sera paille empres fin grain plomb empres or cane empres vin et obscure face de lune empres tresreplendissant souleil mais affin de mieulx satisfaire a voz prères et requestez que je tiens pour commandement je vous envoye ce petit traitiet de rectorique tout chauldement forgiet et fait a votre contemplation auquel vous trouverez patrons exemples coulleurs et figures de dictiers et thailles modernes qui maintenant sont en usaige come lignes doublettes vers sisains septains witains**

alexandrins et rime batelee rime brisee rime enchainee rime adouble queue et ferme de complainte amoreuse rondeaulx simples de 1, de 2, de 3, de 4, de 5 sillabes rondeaux jumeaux et rondeaux doubles simples virlais doubles virlais et respons fatras simples et fatras doubles balade commune balade baladant balade fatrisee simple lay lay renforciet chan royal servantois ricqueracque et baguenaude de laquelle rectoricque montreshonnore sieur si cest chose qui guaires vailles vous prendres en gre sil vous plait tant la fleur come la farine telle que votre tres humble et petit molinet aseu tourner entre ses meulles

Molinet: patrons exemples coulleurs et figures....

Castelein: Patroons, Exempelen, Sneden, Colueren. (strofe 88. 3).

Het overige verkort tot:

...... Rondeelen, Refereinen, Baladen,
Liedekins ende Spelen, twy ende hoe:
Amoureus, wijs, zot, van allen daden,
Van een, twee drie reghels, tot twintighen toe.

Na de inleiding volgt bij Molinet:

Rethorique vulgaire est une espece de musicque appelee rigmicque laquelle contient certain nombre de sillabes avec aulcune suance de consonance et ne se peult faire sans diction ne diction sans sillabe ne sillabe sans lettre La lettre est la mondre partie de la diction ou sillabe qui ne se peult deviser come *a b c d* etc. desqueles lettres les unes sont voyelles et les autres consonantes les voyelles sont *a e i o u* la sillabe est une assamblee de lectres soubz ung accent indistamment proferee come *ar bal* et la diction est celle qui contient une ou plusieurs sillabes come *ar arteus balain*

Castelein stelt daarvoor in de plaats: (strofe 89)

Veel simpel dijnghen mochtick verhalen
Maer met curter talen weerick die van my,
Ghy weedt wat consonanten zijn en vocalen ....

Molinet verder:

. . . . . . et jasoit ce que toute diction latine ait parfait sont toutes voyes en langaige rommant qui lensient ce quil peult sont trouvees aulcunes dictions ou sillabes imparfaictes cest adire qui non pas parfaicte resonnance lesquelles aulcuns nomment feminines dictions et les parfaictes masculines Les masculines ou parfaicte dictions sont come *donner chanter aler* et les feminines ou imparfaictes sont come *donnent ayment chantent allent* et est assavoir que toute diction imparfaicte et de singulier nombre fine par *e* imparfaictement et fainctement sonnant come *verge mere dame royne* et les plurieles finent en *t* ou en *s* come *riont viont pucelles gentes* . . . .

Castelein:

110. Noch hebben de walen een schijn zonder zijn
Vuer hemlien steerck en fijn, hoewel wijt ignoreren,
Perfecte dictien, heeten zij masculijn,
Ende de imperfecte feminijn,
Die de perfecte in een syllabe passeren:
Wies zij in dat cas willen sustineren,
Ende te dier causen met den subtilen kiifven,
Ic en siedt den vlamijnghen niet observeren:
Elck land zal by zijn haude stilen blyven.

Daarna bij Molinet:

Toutes et quantes foiz que la sillabe imparfaicte finant en *e* rencontre en metres une desdictes voyenles ayent vray son de voyele ladicte sillabe se boute avec ladite voyenle et ne font encemble que une sillabe come on diroit ma dame ayme ung aultre que moy Ceste sillabe me qui est la moitie de dame sentreboute avec ceste syllabe ay qui est la moitye de ayme qui est une sillabe imparfaicte se compte avec ceste diction ung et ne se compte le dessusdict mettre que pour 8 sillabes et est assavoir que tout mettre dont la derraine sillabe est imperfaicte de quelque quantite quil soit exede la mettre parfait dune sillabe

en bij Castelein:

> 109. Dees const accordeert qualick metten wale,
> Want elcke tale heeft haer enargië,
> Hier nochtans ick van hem niet en fale
> Wanneer een dictie hendt in vocale,
> Ende de volghende oock ten zelven tië,
> De eerste vocale blijft an deen zië
> Gheabsumeerd en gheniedt volghd dees secreten naer.

Dan volgen bij Molinet achter elkaar de verschillende dichtsoorten, opgehelderd door voorbeelden; na ieder voorbeeld een brok verhandeling evenals bij Castelein.

Doublette — Dobbletten.

> La plus facille et commune taille de rime est la doublette qui se peult faire en toute quantite de sillabes et le plus souvant en huit et en 9. De ceste maniere de rime est compose le romant de la rose plusieurs histoires et farses en sont plaines.

bij Castelein zonder bijschrift voorkomende in de Rethorike extraordinaire (zie l^2.).

6-regelige verzen:

> Aultre taille de vers sisains ne sont en moralites et jeux de personnaiges souverainement en reproches ou redargutions et sont communement de six lignes de 5 et de 6 sillabes
>
> La guerre
> Jay bruit regne et cours
> en chans et en cours
> en lautre et en lune
> La pais
> Je suis sans secours
> mais apres decours
> voit on prime lune

bij Castelein zonder „Verclaers der Const" dit voorbeeld:

Van drien, in zes halfve regulen.

Den god Mars doet sneven,
  Veel suchten en beven,
Als diet al niedt en weerd:
Maer den Paeys doet leven,
Ende cant al gheven
Dat d'Oorloghe verteerd.

7-regelige verzen:

Aultres vers septains de 7 sillabes et de 7 lignes et sont trouves en plusieurs euvres dont la derraire chet en comme proverbe

bij Castelein met hetzelfde rijmsysteem: „Charte".

De ceste taille septaine descend une aultre mode de vers briseez la quelle est reduitte ace mesmes et nont les lignes des parfaictes sillabes que troys sillabes en ligne pour ce quę la tierce est prononcee en double accent contre limparfaicte ceste espece de rime fut mise avant au jeu de rendre compte et relicqua

ontbreekt bij Castelein.

8-regelige verzen:

Aultre taille de vers witins aultrement appelez franchois est assez communes en plusieurs livres et traicties come en la belle dame sans mercy lospital damours et le champion des dames desquelz la croisure des mettres encemble la quantite des sillabes est notoire en ceste exemple

met een voorbeeld, waarvan la croisure des mettres overeenkomt met die van Casteleins 4e voorbeeld van 8-regelige verzen.

Aultre thaille de vers witains se fait par aultre croisure de laquelle monsieur lindiciaire fut principal inventeur

en het voorbeeld in rijmsysteem, overeenkomende met het

1e van Castelein, maar in maat met het volgende van Molinet:

> **Pareille taille de vers witains est maintenant en usaige et ny a de difference si non que les mettres sont de 10 ou de 11 piedz**

Bij Molinet volgt dan een 8-regelig vers, rectoricque batellee genaamd, dat behalve la croisure des mettres, overeenkomende met bovengenoemde, nog een afzonderlijk rijmsysteem binnen in den regel heeft, en wel na de 4e syllabe. Dit kunstproduct ontbreekt bij Castelein.

12-regelige verzen:

> **Aultre taille de rime nommee vers douzains de la quelle taille sont faictes plusieurs histoires et horoisons richement decorees comme le digne pereiosite et aultre dont le formulaire et croisure se demonstre par ceste exemple**

voorkomende in Casteleins Rethorike extraordinaire.

Vers alexandrins, verzen van 12 regels met une seulle termination, ontbreken bij Castelein.

Ketendicht.

> **Aultre taille de rime se nomme enchainee pour ce que la fin dung mettre est pareil en voix au commenchement de lautre et est diverse en signification et ce peult ceste taille causer en balades vers witains et rondeaulx de chanssons**

ook bij Castelein (cf. a^2). De beteekenis van strofe 218, waarin hij Molinet's verklaring van het Ketendicht bestrijdt, is niet duidelijk in verband met bovenstaande aanhaling uit Molinet. Waarschijnlijk is hij in de war gebracht door la croisure des mettres, die Molinet hier gebruikt en die wel eenigszins op ghecruust dicht lijkt, —

en bovendien heeft hij den Franschen tekst vermoedelijk niet geheel begrepen.

Dobbelsteerten.

> **Rethoricque adouble que ne se peult engendrer par les tailles dessusdictes quant la penultien et la deraien sillabes ont pareillė termination**

bij Castelein voorkomende in de Rethorike extraordinaire.

Dan volgt bij Molinet:

> **Pour amoreuses complaintes et aultre doleance nust avant m^e arnould greben cest taille de rethoricque**

een dichtsoort, die bij Castelein ontbreekt.

Rondeelen.

> **De toutes quantites de sillabes et dictions se font rondeaux simples et communs dittiers de chanssons**

bij Castelein:

> **Hiernaer volghen Rondeelen van alle soorten.**

Molinet heeft rondeelen van 1, 2, 3, 4 en 5 lettergrepen, Castelein slechts de 3 eerste, waarvan hij n°. 1 aan Molinet ontleende:

jel	**drijnct**
boy	**iet**
se	**schijnct.**
je	**iet.**
ne	**mijnct**
voy	**niet,**
ie	**drijnct**
boy	**iet.**

> **rondeaulx jumeaulx tient tout ensamble et est le petit en son tout partie du grant**

bij Castelein:

Rondeel, zesse in een.

> **Doubles de rondeaulx se font par lignes doublettes avec quelque une sangle qui se consone avec lune des aultres et ceste maniere de doubler sert au chanssons de musicque come le serviteur et aultres de 5 lignes**

ontbreekt bij Castelein, evenals een daaropvolgend soort van rondeelen, waarin op eigenaardige wijze 7 rondeelen tot 1 zijn verwerkt.

> **Aultre taille de rondeaux doubles qui se nomme simples virlais pour ce que gens lays les mettent en leur chanssons rurales come gente de corps Ce font en ceste maniere**

bij Castelein in de Rethorike extraordinaire „Aud, vremd Rondeel"; geheel overgenomen, gelijk reeds blijkt uit het begin:

> **Jay mis mon coeur en une lourde**
> **qui est tresbelle bachelotte**
> **sy non quelle a la mamelotte**
> **ossy grosse que une cahourde**

dat bij Castelein luidt:

> **Myn herte staet vast op een zottinne,**
> **Om dat zy zoo vul goede pradden steect. . . .**

Castelein laat ook de „respons" en „fatras" uit Molinet's traitiet weg, 2 dichtsoorten, waarvan de eerste een soort kerkzang is en de tweede gebruikelijk is voor „matiers joyeuses", beide met een eigenaardigen vorm.

Daarna gaat Molinet over tot de behandeling der *baladen*. Hij begint met een nauwkeurige uiteenzetting van den aard en het karakter der baladen:

> **Balade commune doit avoir refrain et 3 couples et lenvoy le refrain est la derniere lignes desdictes couples et de lenvoy au quel refrain se tire toute la substance de la balade ainsi que la saiette au signe**

du bersail et doibt chacun couplet par rigeur dexamen avoir autant de lignes que le refrain contient de silabes. Se le refrain a 8 sillabes et la dernier est parfaicte la balade doibt tenir forme de vers witains Se le refrain a 9 sillabes les couples doivent estre de 9 lignes dont les troys premiere se croisent la 5e 6e et 8e sont de pareille terminations differentes aux premieres et le 7e et 9e lignes pareilles en consonance et distinctes atoutes aultres Se le refrain a 10 sillabes les couples de balade sont de 10 lignes dont les 4 premieres se croisent la 5e pareille ala 4e la 6e 7e et 9e de pareille termination et la 8e et 10e egale en consonance Se le refrain a 11 sillabes les couples aront 11 lignes les 4 premieres se croisent la 5e et 6e pareille en rime la 7e 8e et 10e egale en consonance et la 9e et 11e de pareille termination et est anoter que tout lenvoy lequel ala foy se commence par prince ason refrain comme les aultres couples mais il ne contient que 5 lignes au plus et le plus souvent prens ses terminations en rimes selonc les derniere lignes desdictes couples.

Casteleins meening over de baladen wijkt daarvan eenigszins af (zie a^1), maar dat verhindert hem niet, Molinets wenken en voorschriften op te volgen, behalve wat betreft de maat.

Balade baladant tient les terme de balade commune si non que les couples sont comme vers septains aultre dictier quelle est de dix et 11 sillabes et en batellee ala 4e sillabe en certaines lignes car en toutes lignes de 10 ou 11 sillabes soit en ballade ou aultre taille tousjours la 4e sillabe ou piet doibt estre de mot complet et doibt on illec reposer en la prononchant

bij Castelein 1 strofe van dit soort balade, in de Rethorike extraordinaire „ander vremde snede'', beginnende:

Als hadt ghy ghewedt iemant lyf om lyf, ...

Balade fatrisie ou jumelee sont 2 balades commune

tellement ordonnes ensemble que le commanchement de lune donne refrain alautre . . . .

ontbreekt bij Castelein.

Aultre couleur de rethoricque nommee *simple lay* est asses usitee en oroison requestes et loenges

Exemple

Fleur de beaulte gracieuse
precieuse
germe dhonneur excellente
vive image suptueuse
vertueuse
Branche damour nouvelle ente
Ma deesse ma regente
propre et gente
Ma tresleale amoureuse
Corps et biens et champs et sente
vous presente
ne me soies rigoreuse

bij Castelein in de Rethorike extraordinaire:

Ander vremde snede.

Blomme der schoonheid, ind tshemels fundatien,
Vul alder gratien:
Schoon Gemme van eeren, zeer excellent,
Met Christo bezittende vul iubilatien
De hooghste statien.
Ghebenedijt zidy, boven alle vrauwen, bekent.
Ghextimeerd vuer ons meinschen praesent,
Advocate excellent,
Om ons te brijnghene in Gods secreten,
Vinden wy ons ondancbaer, laes, in den ent,
Ofte siende blent,
En wild ons vuer dijn helig kind niet vergheten.

Lay renforciet is een simple lay met 1 langen regel meer vóór iederen korten: ontbreekt bij Castelein.

> Chant royal se recorde es puis ou se donnent couronnes chappeaulx aceulx qui mieulx le scevent faire il se fait arefrain comme balade mais il a 5 couples et lenvoy

bij Castelein met andere stof dan de hier voorgeschrevene.

> Le servantois is een gedicht van 5 strofen met lenvoy, sans refrain, gemaakt ter eere der H. Maagd of over bijbelsche onderwerpen.

het ontbreekt bij Castelein.

> La *ricqueracque* est amainne dune lorgne chanson faicte par couples de 6 et de 7 la ligne et chacun couplet a 2 diverses croisees la premiere ligne et la tierce de sillabes imparfaicte la 2e et la 4e de parfaictes et pareillement la secunde croisee mais distinttes et differentes en termination et doibt tenir ceste mode de sillabes en tous ses couples affin quelle soit convenable au chant de ceste taille coulloura mesieur george chastellain ses cronicques abregies

bij Castelein .... zie b^2, blz. 65.

> *Baguenaude* sont couples fais a voulente tenans certaines quantite de sillabes sans rime et sans raison de ceste mode peu recommandee et repulsee des bons ouvriers fut en son temps moult auctorisiet maistre jehan de wissocq et maistre jehan socie

Bij Castelein .... zie c^2, blz. 65.

Ten slotte behandelt Molinet eenige soorten van rijmen en uitdrukkingen, gelijk Castelein in het tweede deel zijner C. v. R..

Equivocques.

> Terme desquivocque est quant une seulle diction ou voix signiffie diverses choses comme ceste diction nuit signifie porter dommaige et privation de jour

bij Castelein .... zie *e*, blz. 47.

Rime rurale est quant les dernieres sillabes nont pas totale consonance ains participent en aulcunes lettres

bij Castelein.... zie *v*, blz. 53.

Redites.

redites en sens sont leonisme dictions qui signifient une mesme chose

Exemple

Le sage homme ne doibt aller
trop fort si ne veult ambuler:

bij Castelein:

Superflue, 1 Dicht te vergheefs.

Die wijs es en darf niet zeere verre ghaen,
Oft hy en wild hem te wandelen bestaen.

Plate redite est quant 2 dictions sont mise en rime lune contre lautre et pareille en voix et en significations:

bij Castelein.... zie *d*, blz. 47.

Tant les plattes redites que les redites en sens rimes en goret et ricqueracques sont comtees pour vices de rethoricque et condampnees en rigoreulx examin si les fault eviter de toute puissance......:

Castelein heeft ongetwijfeld deze uitspraak niet gelezen, anders zou hij niet hebben geschreven (strofe 89):

Nochtans eist den walen eene elegantie.

...... et querir termes plus riches et mieulx recommandes come dictions aulcunement pareilles sans estre equivocques et contraires en signifiance

Vervolgens voorbeelden van goede rijmen, van werkwoorden met hunne samenstellingen:

Pareillement doibt le facteur querir aucuns verbes

composes prepositions come a de con re per sub car lesdictes verbes escheent en riche rime et ont diverse signification

en van equivocquen.

De tweede verhandeling bevat grootendeels voorbeelden bij de voorschriften der eerste, nl.:

rime en goret,
rime de equivocque,
rime commune plate,
riche rime ou leonine,
rime enchainee,

rondel dequivocque,

rimes de 5 piedz et six lignes,
vers sizains (ook bij Cast.),
aultres vers sizains (id.),
vers septains (id.),
vers witains (id.),
aultre maniere de vers witains (id.).
vers huitains de 8 pieds,
vers witains de 8 pies (id.),
vers douzains,
aultre maniere de douzain,
cest ung lay (ook bij Castelein),
doubles lays,
aultre lay,
vers dizains de 10 pies et de 10 lignes,
rondel dune, de 2, de 2 sillabe (ook bij Cast.),
regretz,
rondel daultre maniere,
ronde double. [1]

Deze traitiet (in het HS. van 38vo tot 41vo) eindigt met de volgende strofe:

---

[1]) Alle ook bij Castelein voorkomende dichtsoorten, hier opgenoemd, zijn reeds in Molinets eerste verhandeling behandeld. Castelein vond dus blijkbaar deze 2e traitiet geheel overbodig en onnoodig.

Plusieurs balades baladans
virlais fatras daultre fachon
ont en leur art les biens rimans
Dont point je ne fais mension
se j'en dis mon intention
pardonnes moy si jay failly
je ne fais ce traictiet si non
pour aprendre ung mien amy.

Aldus Molinet.

„De vraag naar den oorsprong der „Konst van Rhetoriken" is lichter gedaan dan beantwoord. Zij zou wel een afzonderlijk onderzoek verdienen; wij kunnen hier slechts op eenige punten wijzen." [1])

Na de voorafgaande ontleding der C. v. R en de vergelijking daarvan met Molinet's verhandelingen, is de beantwoording dier vraag niet moeielijk meer.

Matthijs de Castelein heeft in zijne Const van Rhetotiken vereenigd al wat hij uit classieke en uit Fransche kunst goed en waar achtte voor die jonge Vlaemsche kunst, die hem zoo indierbaar was.

De Fransche kunst gaf hem door Molinet wat zij aan geheel Vlaenderland had gegeven: de techniek der poezie, een techniek, die (blijkens het slot van Molinet's eerste verhandeling, zie blz. 88) bezig was zich te ontdoen van de dwaze kunstemakerijen van vernuftige poëtasters: een zuiveringsproces alzoo, waartoe hij was gebracht door datzelfde humanisme, diezelfde renaissance, die Castelein voor het andere gedeelte zijner C. v. R. stof gaf.

Een tak van Franschen stam is ook Castelein's kunst,

---

[1]) **Kalff, Gesch. der Ned. Lett. in de 16e eeuw, I, blz. 130.**

maar evenzeer een product uit den wordingstijd van iets nieuws. Zij draagt geheel het kenmerk van dien overgangstijd, dien Carrière aldus karakteriseert [1]):

> **Der Drang nach persönlicher Selbständigkeit und rein menschlicher Bildung bezeichnet eine neue Periode im Weltalter des Gemüths; er beginnt im Selbstgefühl, im eigenen Wollen und führt zum Selbstbewusztsein, das im eigenen Denken die Bewährung des Seins und den Quell der Wahrheit findet; dadurch wird der Uebergang in ein Weltalter des Geistes vermittelt.**

Er is bij Castelein reeds iets te merken van opgroeiende zelfstandigheid. Hij waagt het hier en daar „contrarie Molinet", tegenover de meening van zijn leermeester, een eigene te plaatsen. Zijne Rethorike splitst hij in 2 deelen, de gewone en de buitengewone Rethorike. Die buitengewone, hij zou ze graag hebben weggelaten, maar piëteit en schroomvalligheid nopen hem, ze toch te behandelen en op te nemen in zijn werk. Duidelijk ziet men de verwantschap, duidelijk ook het begin van een zekere zelfstandigheid.

Zelfstandig is Castelein ook in den aanleg van zijn werk. Wel is de droom, waarmede hij zijn werk inleidt geheel Fransch, evenzeer als de baladenvorm der strofen zelf, maar de stof is geheel naar eigen inzicht gerangschikt en behandeld, op een duidelijke, heldere wijze, volgens een logisch, kranig plan.

Zoo staat de Const van Rethoriken voor ons niet als

---

[1]) **Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwickelung und die Ideale der Menschheit, IV, Einleitung.**

een spontane openbaring van een nieuwen geest door een groote uit de menschen, niet als een kunstwerk van een in wien al het mooie denken en gevoelen van een tijd zich vereenigt, maar als een herinneringsteeken uit een tijdvak der geschiedenis, waarin alles zich vertoont als de jonge boomen in een pas aangelegd park.

SLOT.

La vérité seule est grande, et l'art n'est faite que de vérité.

ZOLA.

Ieder geslacht heeft zijn eigen denkbeelden en meeningen. Daarom verschillen ook de oordeelen der verschillende geslachten over de dingen, die zijn gebeurd en de menschen, die hebben geleefd.

Ik wil nu mijn oordeel geven gaan over Castelein en zijn werk, ophoudende objectief te zijn en bloot beschrijver van een persoon en zijn arbeid, en alzoo uitgaande van wat ik schreef in de inleiding:

> Wie de geschiedenis, vooral de geschiedenis der kunst en der kunstenaars, bestudeert en zijne eigene eischen van mooi als maatstaf neemt bij beoordeeling, die handelt als het menschenkind, dat het gansch heelal geschapen acht te zijnen genoegen.

Het ongunstig oordeel, dat gewoonlijk over Castelein wordt uitgesproken, ik kan het niet billijken en noem

het geenszins het mijne. Reeds bij de eerste vluchtige inzage van zijne werken, troffen mij vele mooiheden: en inzonderheid enkele melodieën zijner liederen meer bepaald. Deze indruk is niet verdwenen of verzwakt na verdere studie. Integendeel, de lust om zijne liederen met de melodieën er bij uit te geven en zijne overige werken eveneens, is steeds grooter in mij geworden.

Er ligt in Castelein's werk een groot geluid van waarheid. Hij schrijft niet, behalve in enkele godsdienstige stukken, omdat het zijn taak is om den broode, maar omdat hij wat heeft te zeggen. En wat hij te zeggen heeft, zijn geen groote geweldigheden, maar eenvoudige dingen over zich zelven: liefdezangen, klagend en juichend; vroolijke liederen over jolige uren bij zijne vrienden doorgebracht; deftige verzen door hem als facteur van Paxvobis gemaakt, of vreugdedichten over een vrede, zeggend wat heel het volk dacht als hij.

Die waarheid licht het meest door in zijn amoreuse gedichten en in zijn groot werk over de Const van Rethoriken, het minst in zijne religieuse verzen.

Castelein had wat te zeggen, en hij maakte zelf de muziek bij zijne verzen: twee gegevens, om tot het schrijven van mooie taal te komen. Overal in zijne werken zie ik dat streven naar zuivere, mooi klinkende taal. Stel daarnaast eens de hobbelende verzen van een De Roovere! waarin geen gevoel voor klank of maat te vinden is. Niet als theorie alleen kent Castelein het voorschrift, dat iedere dichtsoort haar eigen beteekenis heeft; hij heeft het gevoel en het gehoor, die sterker

bewijzen zijn voor de waarheid van dat voorschrift dan de beste aesthetika. Hij doet ons niet stooten aan lompe zinnen met stompe hoeken of grove klanken. Hij heeft iets in zich van dat grootmooie, dat de intieme kunst van Shakespeare's sonnetten of Heine's liederen draagt. Meermalen is de gedachte in mij opgekomen, dat het jammer is geweest voor zijne tijdgenooten en voor zijne nakomelingen, — jammer dat de tijd waarin hij leefde niet anders was.

Want een groot kunstenaar is hij niet, en nooit dat geworden. Slechts voor een klein deel geeft hij kunst in zijne werken, voor het grootste deel navolgingen en wijsheid der classieken, en ernstige leeringen als een meester in de kunst.

Castelein-classicus treedt vaak op met het volle besef zijner geleerdheid, niet pedant maar blij om zijn vele weten, stroomen van namen en aanhalingen leidende door de nauwe bedding van maat en rijm. Zoozeer was die geleerdheid — het was de tijd van het humanisme — een deel van zijn denken en gevoelen geworden, dat soms zelfs zijn kunst, die toch intiem was, sprekende van hemzelven, leed onder het wicht van die zware klassieke toga. Een leelijkheid, zooals een kriebelig renaissancegebouwtje leelijk is naast een majestueuzen gotischen dom.

En Castelein-docens? Zijne liefde voor zuiverheid en mooiheid van taal verloochent hij niet, ook niet als magister, vooral zelfs niet als magister, want hij behandelt een onderwerp dat hem lief is. De kunst, waarvoor hij streed met krachtige wapens, was hem innig

dierbaar. Haar te dienen zoo goed hem mogelijk was, dat was zijn liefste werk. Met grooten eerbied en nog grooteren ijver begon en voltooide hij den moeielijken arbeid van het schrijven eener Const van Rethoriken, te moeielijker, omdat hij de eerste was, die zoo iets ondernam, en omdat hij met al den ernst zijner liefde en vereering werkte. Het klinkt eenigszins zonderling in onzen anti-theoretischen tijd iemand te roemen om het schrijven eener aesthetika. En toch is het niet dwaas, ... voor dien tijd. Evenals een wetenschap aanvankelijk publiek eigendom is, maar langzamerhand slechts voor een kleiner kring bereikbaar wordt als eigendom, en die kring zelfs hoe langs zoo kleiner wordt, totdat hij eindelijk alleen de weinige „vakmannen" omsluit, zoo is het ook met de kunst, en nog veel meer dan met de wetenschap. En al blijft het „doen aan kunst" en het „doen aan wetenschap" altijd een geliefde bezigheid voor velen buiten de wereld der kunstenaars en buiten de tempels der wetenschap, dat neemt niet weg, dat de kring der ware wetenden zeer klein is. Maar in een tijd als waarin Castelein leefde, ... de tijd was nog niet rijp voor het voortbrengen van groote persoonlijkheden, omdat de groote gedachten en gevoelens, waarvan zulke grooten de machtige dragers en vertegenwoordigers zijn, nog ontbraken: zij waren eerst aan het opgroeien. In zulk een tijd is het reeds een daad van beteekenis, den goeden weg te wijzen, en wie dien wijst is niet slechts in de oogen der om hem levenden een groot man, maar ook voor den historicus, die de geschiedenis onbevooroordeeld bestudeert. Matthijs de Castelein was zoo een. Dankbaar voor de wijsheid en

wetenschap, die humanisme en renaissance hem brachten, maar niet zich verklassiekend zooals helaas in het bloeitijdvak onzer letterkunde zelfs de grootsten zouden doen. Hij zag in, dat een taal en een kunst, die geheel waren dood gegaan, niet konden herleven op vreemden bodem. Hij erkende, dat een band, dien geschiedenis en kunst tusschen twee volkeren hadden gelegd, niet zoo maar door den wil van een enkelen óf van een kleinen kring kon worden verbroken. Maar evenmin verwierp hij de eerste, het humanisme, geheel, ze verachtende of gering schattende. En ook wilde hij niet blijven bij een slaafsch en geduldig voortloopen achter de zegewagens eener vreemde natie. Met den zuiverenden invloed van het classicisme in zich, schreef hij regelen voor aan de Fransche kunst, zooals die kon leven in het Vlaamsche land. Dat is een daad geweest van begrijpen en voorgevoelen; dat was zijn artisticiteit. In een beteren, grooteren tijd had die artisticiteit hem gewis tot een groot kunstenaar gemaakt.

Nog te meer aantrekkelijk wordt ons Castelein, wanneer wij zijne persoonlijkheid vergelijken met die der goedlevende burgers, zooals van Mander ze in zijn Schilderboeck overal schetst. Ruw is Castelein nergens, grof en plat slechts bij zeldzame uitzondering. Hij moge zeer amoreus zijn geweest, eene zijner „amyen” zelfs een klein „baroenken” hebben geschonken, plat-zinnelijk was hij niet. En zelfs de klanken, die wij van de drinkgelagen met zijne vrienden kunnen opvangen, missen dat weerzinwekkend ruwe, dat in verhalen uit dienzelfden tijd ons vaak tegen de borst stuit.

Dit is evenwel zeker: als Priester, als geestelijke was

hij niet op zijne plaats. Vreemde zangen zijn voor hem de geestelijke gedichten, die hij ex officio moet maken voor de kerkelijke spelen. Zóó vreemd lijkt hij mij zelfs als geestelijke, dat ik lachen moet, als ik met geschiedkundige nauwkeurigheid hem in zijne werken vermeld zie als Priester.

Om dat alles zie ik Castelein niet als een groot kunstenaar of als een groot man, maar als den edelen vertegenwoordiger van een tijd, waarin groote dingen werden voorbereid, ook een hoogmooie kunst.

Exi iam liber, et repente vade,
M. D. C.

1 Juni 1894.

Bijlage I.

Bibliographie van Castelein's werken.

In chronologische orde verschenen de volgende uitgaven van Castelein's werken:

I.

Uitgave 1555.

De Const van Rhetoriken, allen ancommers ende Beminders derzelver, een zonderlingh Exemplaer ende leerende Voorbeeld, niet alleen in allen Soorten ende Sneden van dichte, nemaer ooc, in alles dat der Edelder Const van Poësien competeert ende ancleeft. Nu eerstmael uutghesteld in dichte, by wilent Heer Matthijs de Castelein, Priester, ende excellent Poëte Moderne.

(wapen van den drukker, met randschrift: Nucleum quaerens nucem frangat.)

Te Ghendt. By Jan Cauweel, thalver donderstrate in de Cauwe, oft op den houck van der hooghpoort neven den Jinghele. Anno M.D.LV.

Met Kei. Privilege.

Deze uitgave bevat alleen de Const van Rhetoriken, en voorts: blz. II. Octroy van „de Keyserlicke Maiesteit”, onderteekend: J. van der Aa; en Octroy van „de K. M. als Hertoghe van Braband”, onderteekend: P. de Lens.

blz. III—V. Brief van Jan Cauweel „an allen Nederlandschen Poëten ende Beminders van Poësien”.

blz. VI. Gedicht van Vanden Keere tot de „Berespers”.

blz. VII—XX. Inhoudstafel, met een onderschrift, waarin het jaar 1548 als vervaardigingsjaar wordt genoemd.

blz. XXI. Opgave van drukfouten.

blz. XXII. Author ad librum suum; met daaronder: 1548.

blz. XXIII. Een vignet, voorstellende Rhetorica, met een onderschrift van 5 regels „Tot den Lezer”, onderteekend: M. D. C. P. (Matthijs de Castelein, Priester).

Achter de C. v. R.:

blz. 252—254. Een brief van Jan Cauweel: Waerschuwijnghe tot den Lezer.

blz. 254. Een „Vermaen tot de Leer-Jounghers van Casteleins discipline”, onderteekend: Naer dit een betere.

Op het laatste blad het wapen van den drukker, geheel gelijk aan dat op het titelblad.

Deze uitgave komt voor in de Gemeente-Bibliotheek van Haarlem, in de Kon. Bibl. te Brussel, in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage en in de Univ. Bibl. te Gent.

II.

Uitgave 1571.

De Const van Rhetoriken, allen ancommers ende beminders der selver, een sonderlingh Exemplaer, ende leerende voorbeelt, niet alleen in allen soorten ende sneden van dichte, nemaer ooc, in alles dat der edelder const van Poesien competeert, ende aencleeft. Uutghestelt in dichte, by wylent H. Matthijs de Castelein Priester, ende excellent Poete moderne.
Wy hebben hierby ook willen voughen de Baladen van Doornijcke, ghemaect byden selven, als een beghinsel der vergaderinghen, van alle Casteleins wercken.

(wapen van den drukker.)

Te Ghendt, Om de weduwe van Gheeraert van Salenson, op de hoochpoort inden Bybel. By Gillis vanden Rade. Anno 1571.

Deze uitgave bevat de Const van Rhetoriken en de Baladen van Doornijcke, [1]) en verder:

blz. II. Dezelfde Octroyen als in de uitgave van 1555, maar met weglating van den naam des drukkers. Verder een sanctie van „Petrus simons Archipresbiter Gandavensis."

blz. III en IV. Brief van den drukker met gewijzigd opschrift, met weglating van het onderschrift, en met veranderden slotzin; — al deze wijzigingen noodzakelijk door de verandering van drukker.

[1]) Zie het titelblad van de Bal. van Doorn, sub III.

blz. V. Gedicht van Vanden Keere tot de „Berespers."

blz. VI—XIII. Inhoudstafel. In het onderschrift staat het jaartal 1538 in plaats van 1548.

blz. XIV. Author ad librum suum, met daaronder: 1548.

blz. XV. Guillame van Hauweghem's loflied op Castelein.

blz. XVI. Hetzelfde als blz. XXIII uitg. 1555, doch zonder vignet.

Achter de Baladen van Doornijcke:

een sanctie van Petrus Simons;

een vraag om Epitaphien op Castelein (cf. uitgave 1555, blz. 254), maar nu onderteekend door Vanden Keere;

een epitaphium van Van Hauweghem.

Op het slotblad het wapen van Salenson, met eenige wijziging: vooreerst is het vignet veranderd; en dan staat op den opengeslagen bijbel in het vignet, rechts: in principio erat verbum, terwijl op het titelblad staat: in principio erat sermo.

In de C. v. R. komt het Schaeckberd in de uitgave van 1555 voor na de „Ander vremde snede", die volgt op strofe 218; in de uitgave 1571 eerst na de dobbletten; daarom: omdat het drukvel in de eerste uitgave anders eindigde dan in de tweede.

Deze uitgave komt voor in de univ. bibl. te Utrecht, in de gem.-bibl. te Antwerpen en in de univ. bibl. te Gent.

NB. Het Utrechtsche exemplaar is o. a. het eigendom geweest van Constantijn Huyghens, blijkens het voorkomen van diens bekende handteekening „Constanter" op het titelblad, met het jaartal 1654 daaronder.

III.

Uitgave z. j.

Deze uitgave is volledig dezelfde als die van 1571, gedrukt op dezelfde kasten, met veranderingen op het titelblad, in het voorwerk en aan het slot.

Dat hier niet van een herdruk sprake is, maar van denzelfden druk met veranderd voorwerk, blijkt uit de volledige gelijkheid van druk met alle zelfde fouten en eigenaardigheden; blijkt ook hieruit: de laatste blz. van de inhoudstafel (blz. XII) is onder den laatsten regel van de *z* afgeknipt, het bovenste gedeelte dezer bladzijde is opgeplakt op een nieuw-gedrukte pagina, die een eenigszins gewijzigd onderschrift onder de tafel bevat, doch met hetzelfde foutieve jaartal 1538, en aan de ommezijde niet de Lat. opdracht van Castelein heeft maar een tafel van „die regulen van de Refereynen"; — en nu is nog door het ondergeplakte papier en ook door het opgeplakte papier heen een gedeelte van de Lat. opdracht van Castelein te lezen. — Even afdoend is dit: het titelblad van de Baladen van Doornijcke is ondanks het onderschrift niet veranderd; dit titelblad is aldus:

Baladen van Doornijcke ghemaect door H. Matthijs de Castelein Priestér, ende excellent Poëte moderne.

Incarnatien.

Notabel ingienen Edel Artisten
Wien ick hiernaer wensche Christus choor rijcke
Neemt in dancke, als Philomercuristen
Dit cleen boucxken, ghedicteert op Doornijcke.

(Kop van Keizer Karel, met over dwars daarnaast:
links: Andraeae occubuit Tornacum Praesule Carlo.
rechts: Ictibus absque tribus cecidit mala Nervia Carlo.)

Andries sijnde binnen des hemels Choor rijcke,
Fiskierde te Karels wille Doornijcke.

Matth.
Wacht wel tSlot Castelein.

Te Ghendt, om de Weduwe van Gheeraert van Salenson in den Bybel, door Gillis vanden Rade.

De veranderingen werden gemaakt om 2 redenen:

1°. De jonge Jan van Salenson was opgetreden als leider van de uitgeverszaak van zijn overleden vader (cf. titelblad, uitg. z. j.);

2°. Er was in 1573 (zie IV) een uitgave van Castelein's werken verschenen bij Ghileyn Manilius, waarin verscheidene verbeteringen en wijzigingen voorkwamen, die Jan van Salenson uit concurrentie-geest bij de door zijn vader bezorgde uitgave van 1571 voegde.

De veranderingen zijn:

1. het onderschrift en wapen van het titelblad; het wapen is in het klein volledig hetzelfde als dat van de uitg. van 1571 op het slotblad; het onderschrift luidt:

Te Ghendt, Bij Jan van Salenson, wonende op de Hoochpoorte, inden gauden Bijbel.

Met gratie ende Privilegie.

2. blz. II bevat een inhoudsopgave van het verschijnende werk, omvattende: de C. v. R., de Bal. v. Doorn., de Historie van Pyramus en Thisbe, veel diversche Lie-

dekens. — Deze inhoudsopgave is letterlijk overgenomen uit de bovengenoemde uitgave van Manilius. In de uitg. z. j. komen evenwel alleen de C. v. R. en de Bal. v. D. voor.

3. blz. XIII bevat: de regulen van de Refereynen; — geheel overgenomen uit de uitg. van 1573, maar zonder de Refereynen die „achter de baladen van Doornijke" en „achter de Hist. v. Pyr. en Thisbe" staan, uit plaatsgebrek achtergehouden.

4. blz. XV en XVI bevatten dezelfde vignetten en onderschriften als blz. XXXI en XXXII der uitgave van 1573 (zie aldaar).

5. Van folio O af verandert het type, waarmede ook de Bal. v. Doorn. is gedrukt, en dan volgt na de slotstrofe, zooals die in de uitg. van 1571 voorkomt, een vervolg van 36 strofen. [1])

Overigens is deze uitgave volledig gelijk aan die van 1571.

Deze uitgave z. j. komt alleen voor in de Bibl. v. Ned. Lett. te Leiden.

IV.

Uitgave 1573.

Deze uitgave — een miniatuur-uitgave — omvat de Const van Rhetoriken, de Baladen van Doornijcke, de

---

[1]) Merkwaardig is in de laatste strofe van dit vervolg de vermaning tot den drukker om beter zijn best te doen dan bij de uitgave van Pyramus en Thisbe. Dit vervolg is dus òf onecht, òf Pyramus en Thisbe is verschenen vóór Casteleins dood. In elk geval moet er een uitgave hebben bestaan vóór deze z. j..

Historie van Pyramus en Thisbe, en de Diversche Liedekens. De titels der verschillende werken [1]) zijn behoudens enkele taalkundige afwijkingen geheel als die der overige; alleen het onderschrift van den drukker is anders, n.l.:

Te Ghendt, bij Ghileyn Manilius, ghezworen drucker, te Putte inde witte Duyve. 1573.

De Diversche Liedekens hebben niet 1573 maar 1574 als jaartal van uitgave.

Achter deze volledige uitgave staat een balade uit de C. v. R. afgedrukt, met dit onderschrift:

Te Ghendt, Bij de Weduwe van Ghileyn Manilius, te Putte inde witte Duyve, bij Gelfort.

Ghileyn Manilius is dus in 1573 of 1574 gestorven.

Het voorwerk dezer uitgave omvat:

dezelfde inhoudsopgave als blz. II in de uitg. z. j.,
de beide Octroyen, zooals blz. II in de uitg. 1571,
de epistel van den drukker, zooals blz. III en IV, uitg. 1571,
de regulen vande Refereynen, als blz. XIII, uitg. z. j.,
grafschrift van Haelshuyt,
vers van H. Vanden Keere, als blz. V, uitg. 1571,
de inhoudstafel, als blz. VI—XII, uitg. 1571,
Lat. gedicht van Castelein, als blz. XIV, uitg. 1571,
gedicht van Van Hauweghem, als blz. XV, uitg. 1571,

---

[1]) Zie de titelbladen der Hist. v. Pyr. en Thisbe, blz. 108, en der Diversche Liedekens, blz. 110.

gedicht van Vanden Keere, als blz. 254, uitg. 1555, met veranderd onderschrift, als in uitg. 1571,

een epitaphium van Van Hauweghem, als in uitg. 1571,
„ „ „ Veldeman,
„ „ „ Vander Vennen,
„ „ „ Herzeele,
„ „ „ Burchgrave,
„ „ „ (Abr. de) Casteleyn,
„ „ „ Jan van Laerbeke (Ekebreal nau nai),
„ „ „ Haelshuut,
„ „ „ Paembrouck,

dezelfde vignetten en onderschriften als blz. XV en XVI, uitg. z. j..

Deze keurige miniatuur-uitgave komt alleen voor in de univ.-bibl. te Gent.

V.

Uitgave 1612.

De Konst van Rhetoriken, allen Aenkommers ende Beminders der zelver, een zonderlingh Exemplaer, ende leerende Voorbeeldt, niet alleen in allen soorten ende sneden van dichte, maer ooc in alles dat der edelder Konst van Poësien aenkleeft.

Item de Baladen van Doornijcke, ende de Historie van Pyramus ende Thisbe: alles in dichte ghestelt by wylent H. Matthijs de Casteleyn, Priester ende excellent Poëte moderne.

Tot Rotterdam, By Felix van Sambix. Anno 1612.

De „Baladen van Doornijcke" heeft een afzonderlijk titelblad, geheel gelijk (behoudens enkele taalafwijkingen) aan dat der uitgave van 1571, doch zonder vermelding van drukker en plaats.

De „Hist. v. Pyr. en Thisbe" heeft het volgende titelblad:
Historie van Pyramus en Thisbe, speel-wijse ghestelt by wijlent Heer Mathys de Casteleyn, Priester ende excellent Poët.

(Kop van Castelein, gelauwerd; met dwars, links: Wacht wel; rechts: t' slot Casteleyn.)

Tot Rotterdam, By Felix van Sambix, inden Bybel opt Steygher. Anno 1612.

Het voorwerk omvat:
gedicht van Van Hauweghem, als blz. XV, uitg. 1571,
Grafschrift van Haels'uut, als uitg. 1573,
brief van den drukker, als bl. III en IV, uitg. 1571,
inhoudstafel, als blz. VI—XIII, uitg. 1571,
regulen van de refereynen, als blz. XIII, uitg. z. j.,
gedicht van H. vanden Keere, als blz. V, uitg. 1571,
vignet, voorstellende Rhetorica (gewijzigd), als blz. XXIII, uitg. 1555.

Achter de „Baladen van Doornijcke":
een refereyn van Rhetorica, van een onbekende,
gedicht van Vanden Keere, als blz. 254 uitg. 1555 met veranderd onderschrift,
Epitaphium van VanHauweghem, als in uitg. 1571.

Achter de Hist. v. Pyr. en Thisbe:

een gedicht van den uitgever, waarin deze zegt, dè nog voorhanden plaats niet onbedrukt te willen laten, onderteekend: Sancta probis Pax est,
2 refereynen van Veldeman.

Deze uitgave komt voor in de Bibl. van de Mij. v. Ned. Lett. te Leiden, de Gem.-bibl. te Haarlem, de univ.-bibl. te Amsterdam, de kon. bibl. te Brussel en de univ.-bibl. te Gent.

Het derde dezer exemplaren is van deze uitgave door mij gebruikt en bevat in denzelfden band Casteleins liedtboeck uitg. 1616 (zie sub VI.).

VI.

Uitgave 1616.

Deze uitgave is geheel en al naar die van 1612 nagedrukt, met slechts enkele wijzigingen in de taal, maar had een anderen uitgever, zoodat op het titelblad der C. v. R. en van de Hist. v. Pyr. en Thisbe staat:

Tot Rotterdam, By Jan van Waesberghe de Jonghe, op 't Steygher aende Koren-merct. Anno 1616.

Op het titelblad der C. v. R. staat evenmin als in de uitg. van 1612 vermeld, dat de Diversche Liedekens bij deze editie zijn gevoegd, zooals wel te lezen is op het titelblad der uitgave van 1573. Waarschijnlijk is dus Casteleins liedboek in 1616 afzonderlijk uitgekomen; dit vermoeden wordt bevestigd door het bestaan van een los

exemplaar ervan in de Bibl. van de Mij. v. Ned. Lett. te Leiden.

Het titelblad van Castelein's Liedtboeck uitg. 1616 luidt: Diversche Liedekens Ghecomponeert by wijlent Heer Mathys de Casteleyn, Priester ende excellent Poët.

Lustighe Gheestkins, Amoureuse zinnekins,
Ontfanght dees Liedekins tot uwen deele,
U meenick, ghy Venus eerdtsche Goddinnekins,
Het schincktse u den wachter vanden Kasteele.

(Kop van Castelein, gelauwerd; met dwars, links: wacht wel t' Slot; rechts: Casteleyn.).
Tot Rotterdam, By Jan van Waesberghe, de Jonghe. Anno 1616.

Deze uitgave komt voor in de particuliere bibl. van prof. Moltzer te Utrecht, de kon. bibl. te 's Gravenhage, de Gem.-bibl. te Haarlem, de kon. bibl. te Brussel en de univ.-bibl. te Gent.

Van al deze uitgaven zijn die van 1555 en 1573 de beste, met de grootste nauwkeurigheid gedrukt.

Een volledige uitgave van Castelein's werken met de varianten der verschillende drukken is door mij reeds bewerkt, en zal, naar ik hoop, zeer spoedig het licht zien. De bijzonderheden over de typen, drukwijzen, drukkers enz.... zal ik alsdan, zoo nauwkeurig mij mogelijk is, mededeelen, met bijvoeging van reproducties der vignetten.

Hier zij dus deze korte bibliographie voldoende.

Bijlage II.

Het „Schaeckberd'' uit de C. v. R..

Rethorike Honderd achte. extraordinaire

Beterd bee man en wyf	Vreest hu voor thel- sche vier	Beschudt ziele ende lijf	Die pooght naer thelsch dangier	Ghy moedt zeer curts van hier	Dees bly- schap moet ghy deerven	De dood be- sprijnghd u schier	Peinst ghy zuld moeten steerven
Die zondigt telker spa- cie	Wacht hu voor deeu- wigh blaken	Naer dees eerdsche lam- matie	Droufheid zal dy ghe- naken	Ghedijnckt up tcas van wraken	Hu naeckt een ander deel	Wee, die Gods wet- verbraken	Daer en wert gheen ad- peel
Broosch, snood, ende keitijf	Ghy beydt de dood onghier	Ghi en hebd hier gheen blijf	Beterd hu valsch be- stier	En weest dogh niet zo fier	Coopt hier des hemels eerven	Hoe quaed hoe buter- tier	Elck moet doordeel verweerven
Hoopt op Gods groo- te gracie	Wat dijnge waent ghy maken	Zouckt el- ders habita- tie	Dijn leven zal dy la- ken	Ghy moedt de dood ghe- smaken	Ontsiet tge- meen mor- seel	Tsijn hier al broossche staken	Int tswee- rolds schoon casteel
Ontvlied dees recrea- tie	Laedt wel- daed dy ghe- raken	Pooght om Gods hoog- ste statie	Anxt sal op hu becra- ken	Wild dees ghenough- te slaken	Wanhaeghd dit eerdsch tenneel	Mijdt hu van idel za- ken	Hier en blijft niet ghe- heel
Laedt dy dees vruegt verleeden	Wacht op Gods groo- ten toren	Met dueghd wild hu ver- cleeden	Wacht u voor thelsg verstoren	Als zidy hooghe ghe- boren	Als es dijn schoonheid groot	De dood zalt al ver- smoren	Tsy preci- eus oft snoot
Ghi en hebd hier gheen statie	Laedt u ter dood niet vaken	Curt wordt hier u fun- datie	Versaeckt dees helsce draken	Ter dueght steld al dijn haken	Scheurd tsweerelds loos riveel	Ghy moedt tot Gode waken	Als schijnd ghi frisch iu- weel
Ghi moedt van hier ver- scheeden	Die quaed doet wordt verloren	Ghi muegd hu wel be- reeden	Met die God toebe- horen	Ghy werdt hier naer vercoren	Ontgaed tviands ex- ploot	Ick seghd u van te vo- ren	Dijnckt om die bitter doot

Tendimus huc omnes,

Haec est domus ultima.

Zouct, ende vindt hier, met staden,
Acht ende dertigh Baladen.

De oplossing hiervan, de vakken der horizontale rijen van links naar rechts aanwijzend met de cijfers 1—8, die der verticale van beneden naar boven met de letters a—h, is aldus:

I. 8 baladen: de verticale rijen 1—8 ieder afzonderlijk.
II. 8 „ : „ horizontale „ a—h „ „ .
III. 8 „ :

1. abcd 2. abcd	1. efgh 2. efgh	3. abcd 4. abcd	3. efgh 4. efgh
5. abcd 6. abcd	5. efgh 6. efgh	7. abcd 8. abcd	7. efgh 8. efgh

IV. 8 baladen:

1. ab 2. ab 3. ab 4. ab	5. ab 6. ab 7. ab 8. ab	1. cd 2. cd 3. cd 4. cd	5. cd 6. cd 7. cd 8. cd
1. ef 2. ef 3. ef 4. ef	5. ef 6. ef 7. ef 8. ef	1. gh 2. gh 3. gh 4. gh	5. gh 6. gh 7. gh 8. gh

V. 2 baladen:

4. abcd 5. abcd	4. efgh 5. efgh

VI. 2 baladen:

1. de 2. de 3. de 4. de	5. de 6. de 7. de 8. de

VII. 2 baladen:

1.	a	8.	a
2.	b	7.	b
3.	c	6.	c
4.	d	5.	d
5.	e	4.	e
6.	f	3.	f
7.	g	2.	g
8.	h	1.	h

Iedere verticale en iedere horizontale rij bevat 54 lettergrepen, een verticale en een horizontale samen 108; van daar boven het schaakbord dat zonderlinge „honderd achte". Een uitzondering daarop maken de rijen *f*, *h*, 6 en 8, die ieder slechts 50 lettergrepen tellen. Neemt men aan, dat hier drukfouten in het spel zijn, dan zouden de vakken *f* 6, *h* 6, *f* 8 en *h* 8 met eenige lettergrepen moeten vermeerderd worden. Maar als men in deze vakken iets invoegt, komt men in botsing met de maat. En bovendien heeft men hier met een „balade van achten ghecruust oft oversleghen" te doen (rijm *a b a b b c b c*), zoodat de beide kortere regels steeds in rijm *a* of rijm *c* vallen en dus niet behoeven overeen te komen met de in rijm *b* vallende.

In ieder geval is het Schaeckberd niet geheel in den haak, en heeft Castelein de eischen van het schaakbord blijkbaar opgeofferd aan die der balade.

Bijlage III.

Castelein's rijmsystemen.

Van het voorschrift uitgaande, dat Castelein in strofe 84 geeft (zie sub *b*, blz. 46), komt men tot de volgende vijf rijmsystemen: [1])

SYSTEEM I.

1. a a b a a b. C. v. R. „zes halve regels."
2. a a b a a b b. id. 1e voorbeeld van 7 regels.
3. a a b a a b b b. id. 3e „ „ 8 „ ; Comparatie.
4. a a *b* a a *b* b c *d* *d* c. Lied 24.
5. a a b a a b b *c* b *c*. Proloog van Pyramus en Thisbe.
6. a a *b* a a *b* c c b b. Lied 27.
7. a a b a a b b *c* b *c* c. Slotstrofe v/d. Prol. v. Pyr. en Th.
8. a a b a a b b c b c. Lied 1.
9. a a b a a b b *b* *b* c c. Lied 7.

---

[1]) De cursieve letters wijzen de halve regels aan.

10. a a *b* a a *b b b b c* b b c *c.* C. v. R. „van thienen metten steerte."
11. a a b a a b b c b c c. C. v. R. 4e voorbeeld van 11 regels.
12. a *a* b a *a* b b *b* c b *b* c. Ander vremde snede.
13. a a b a a b c c d e e d. Lied 20.
14. a a b a a b b c b c c d d. C. v. R. 2e voorbeeld van 13 regels.
15. a a b a a b b c b c c *d e d e.* C. v. R. 4e voorbeeld van 13 regels.
16. a a b a a b b *c* b *c* c c d c d d. C. v. R. 2e voorbeeld van 15 regels.
17. a a b a a b b c b c c d c c d d. C. v. R. 2e voorbeeld van 16 regels.
18. a a b a a b b c b c c d c d d e d e. C. v. R. 2e voorbeeld van 18 regels.
19. a a b a a b b c b c c d c d d e d d e. C. v. R. 1e voorbeeld van 19 regels.
20. a a b a a b b c b c c d c d d e e f e f, enz.... C. v. R. Snede zonder hende.
21. a a b a a b b c b b c c d c c d d e d d e e f, enz.... Pyr. en Th., de eerste gedeelten van tooneel 1, 4, 7, 10 en 19.
22. a a *b* a a *b* b b *c* b b *c* c c *d* c c *d* d d *e* d d *e* e e *f* e e *f* f f g g. Pyr. en Th., Tooneel 15.

SYSTEEM II.

1. a b a b. C. v. R. „4 regels."
2. a b a b b. id. 5 „ ; Tot den Leser; Een Nieu Liedt, op de zeven Ween.

3. a b a b b b. C. v. R. vremde snede.
4. a b a b c c. Lied 29.
5. a b a b b c c. C. v. R. 2e voorb. van 7 regels; Lied 4.
6. a b a b b *b* c c. Lied 5.
7. a b a b b c b c. C. v. R. 4e voorbeeld van 8 regels.
8. a b a b *c c* d *c c* d. Lied 9 en 19.
9. a b a b b b c c. Lied 14 en 15.
10. a b a b *b b* c b c. Lied 16 en 17.
11. a b a b b c b c *c*. C. v. R. „van achten metten steerte;" Baladen van Doornijcke.
12. a b a b b c b c c. Lied 12.
13. a b a b c d c d *d*. Lied 3.
14. a b a b b c b c c c. C. v. R. 3e voorb. van 10 regels.
15. *a b a b* b *c* b *c* c d c d d. Beghin van Spelen; Hende, of tsluten van Spelen.
16. a b a b b c d c d d. Lied 8.
17. a b a b b *c* b *c* c d d. Lied 13 en 18.
18. a b a b b c b c c d d. C. v. R. 1e voorbeeld van 11 regels; Lied 30.
19. a b a b b c b c c *d* c *d*. C. v. R. 3e voorbeeld van 11 regels.
20. a b a b c d c d d e e. Lied 2 en 25.
21. a b a b b c b c c d c d. C. v. R. 1e voorbeeld van 12 regels; Lied 22 en 28.
22. a b a b c c d d e d e e. Vremde snede.
23. a b a b b *c* b *c d e d e e f* f f. Lied 23.
24. a b a b b *c* b *c* c *d* d e d e. C. v. R. 3e voorbeeld van 14 regels.
25. a b a b b c b c c d c d d e e. C. v. R. 1e voorbeeld van 15 regels; Veldeman's 2 Refereynen.

26. a b a b b *c* b *c* c *d* c *d* d e d d e. C. v. R. 4e voorbeeld van 15 regels.
27. a b a b b c b c c c d c c d d. Lied 26.
28. a b a b b c b c c d c d d e d e. C. v. R. 1e voorvan 16 regels.
29. a b a b b c b c c d c d d e d e e f f. C. v. R. 2e voorbeeld van 19 regels.
30. a b a b b c b c c d c d d e d e e f e f. C. v. R. 2e voorbeeld van 20 regels.
31. a b a b a b a b . . . . enz. . . . Dobbletten.
32. a b a b a b a b . . . . enz. . . . b b a a. Dobbletten met 2 stocken.

SYSTEEM III.

1. a b a a b b. C. v. R. 1e voorbeeld van 6 regels.
2. a b a a b b c c. C. v. R. 1e voorbeeld van 8 regels.
3. a b a a b b c b c. C. v. R. Voorbeeld van 9 regels; van Hauweghem's loflied.
4. a b a a b b c b b c. C. v. R. 4e voorbeeld van 10 regels.
5. a b a a b b c b c c. Lied 10.
6. a b a a b b c b c c d c d. C. v. R. 1e voorbeeld van 13 regels; aude snede.
7. a b a a b b a a a a b ab. Aud, vremd Rondeel.
8. a b a a b b c b c c d c d d. C. v. R. 5e voorbeeld van 14 regels.
9. a b a a b b *c* b *c* c *d* c *d* d e d e. C. v. R. 4e voorbeeld van 15 regels.
10. a b a a b b c b c c d c d d e e. Morael.

11. a b a a b b c b c c d c d d e d e. C. v. R. 17 regels.
12. a b a a b b c b c c d c d d e d e e *e*. Deffianche.

SYSTEEM IV.

1. a a b *c* a a b *c* c d d. C. v. R. 1e voorbeeld van 10 regels; vremde snede.
2. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d*. C. v. R. 2e voorbeeld van 10 regels.
3. a a b *c* a a b *c* c d c d. C. v. R. 2e voorbeeld van 11 regels; Parabole.
4. a a b *c* a a b *c* c d c c d. C. v. R. 2e voorbeeld van 12 regels.
5. a a b *c* a a b *c* c c d c d. Epitaphie.
6. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d* d e e. C. v. R. 5e voorbeeld van 13 regels; Vermaen tot den Leer-Jôunghers . . . .
7. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d* d e d e. C. v. R. 2e voorbeeld van 14 regels.
8. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d* d e d e *e*. C. v. R. voorbeeld van 14 regels metten steerte.
9. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d* d e d d e. C. v. R. 3e voorbeeld van 15 regels.
10. a a b *c* a a b *c* c *d* c *d* d *e* d *e* e f e f f g f g. C. v. R. 1e voorbeeld van 20 regels; vanden Keere's Vermaen tot de Berespers.

SYSTEEM V.

1. a a a b c b c c a a d d e d d e b a a a b. Lied 11.
2. a a a b a a a b b b b c c. Lied 21.

3. a a *a* b a a *b* b b *b* c b b *b* c c *c* d c c *c* d d *d* e d d *d* enz. . . . Pyr. en Th., toon 2.
4. a a a b a a a b b b c b b b c c c d c c c d d d enz. . . . Pyr. en Thisbe, toon. 9.

AFZONDERLIJK STAAN:

1. a a b b c c d d enz. . . . Pyr. en Thisbe, toon. 3, 8, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21 en 22.
2. a *a* a *a* b a *a* a b b c b b c. Refereyn van Rhetorica.
3. a a b *b* a a b *b* b *c* b *c* c d c d. C. v. R. 1^e voorbeeld van 14 regels.
4. a a a a a a a a b b b b b b b b c c d d enz. . . . Pyr. en Th., toon. 12.
5. a *b* b *c* a *b* b *c* d *e* e *f*. Van Hauweghem's Epitaphie.
6. a b b a a b a b a b b a a b b a. Ander aud vremd Rondeel uten wale.
7. a b a a a b a b b c c enz. . . . Pyr. en Th., toon. 4.
8. a b a^1 a a^2 b^1 a b. Rondeelen.
9. a b c a b c c d e e d. Lied 6.

„Ghecruust oft oversleghen" rijm vertoonen dus:
van Systeem I: n° 5, 7, 8, 14, 18, 19, 20 en 22;
„ „ II: n° 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29 en 30;
„ „ III: n° 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11 en 12;
„ „ IV: n° 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 en 10.

Wat de maat betreft bij Castelein, de uitvoerigste tabellen hebben mij slechts deze uitkomsten gebracht:

1. de rijmende regels hebben een gelijk aantal lettergrepen.

2. het aantal lettergrepen in een regel is willekeurig.

3. de volle regels (d. z. regels van meer dan 8 lettergrepen) hebben 4 heffingen met een volstrekt willekeurige verdeeling der zwakker betoonde zindeelen over den geheelen regel heen; zelfs valt de caesuur dikwijls tusschen zwakbetoonde of onbetoonde lettergrepen.

4. kortere regels hebben naar gelang hunner lengte 1, 2 of 3 heffingen.

Bijlage IV.

Jehan Molinet.

Jehan Molinet werd geboren te „Divernia Boloniensis", [1]) gelijk zijn grafschrift vermeldt, en stierf in 1507 te Valenciennes.

Hij studeerde te Parijs, en keerde daarna terug naar Vlaanderen, waar hij huwde. Weduwnaar geworden, werd hij geestelijke en wel kanunnik van het „collégiale de Valenciennes."

Na den dood van zijn meester en vriend Georges de Châtelain trad hij in diens plaats op als „indiciaire et historiographe de la maison de Bourgogne", terwijl hij tevens het ambt vervulde van bibliothecaris der regentes Margaretha van Oostenrijk.

---

[1]) Deze plaats is niet met zekerheid aan te wijzen. L'Abbé Goujet noemt Desvres, Prosper Marchand daarentegen Desvrennes, terwijl de Bibliothèque historique de la France er Disvernes in ziet. Le Sieur de la Croix-du-Maine noemt „Valenciennes en Haynault" voor Molinet's geboorteplaats.

Zeer oud geworden, stierf hij. In de kerk „de la Salle-le-Comte" werd hij begraven.

Zijne werken zijn:

1. Le Temple de Mars, dieu de bataille. s. l. n. d. (in de 15e eeuw viermalen herdrukt).
2. La Complainte de Constantinople. s. l. n. d.
3. La Ressource du petit peuple. Valenciennes. s. d.
4. La tresdesiree et proufitable Naissance du tres illustre enfant Charles d'Austriche. Valenciennes. s. d.
5. La Robe d'Archiduc. Valenciennes. s. d.
6. Histoire du rond et du carré .... s. l. n. d.
7. Les Vigiles des morts. Paris. s. d.
8. Les Faicts et dicts contenant plusieurs beaulx traictez, oraisons et chants royaulx. Paris 1531. (herdrukt in 1537 en 1540).
9. Chronique de Jehan Molinet, publiée pour la première fois d'après les manuscrits de la Bibliothèque du roi, par J. A. Buchon. Paris 1828, 5 vol..
10. De beide verhandelingen, in mijne dissertatie genoemd, vind ik nergens vermeld.

Van al Molinet's werken is er tot op den huidigen dag nog niet één herdrukt. Moeielijk zal dit ook gaan met n° 8 (Les Faicts et dicts ....), waarvan niet één exemplaar, gedrukt of in HS., meer bekend is, blijkens een onderzoek, daarnaar in België (met medewerking van den heer E. Fétis, bibl. der „bibliothèque royale" te Brussel) en in Frankrijk (met die van den heer E. Delisle, bibl. der

„bibliothèque nationale" te Parijs) door mij ingesteld.

Wat betreft het door mij geraadpleegde HS., over de oorspronkelijkheid daarvan is bij mij eenige twijfel gerezen. Het omvat nl., geschreven met ééne zelfde hand:

2 visioenen van Jehan Michel,
1 verhandeling over het Gregoriaansche gezang, fragment,
en de 2 verhandelingen van Molinet.

Nu kunnen zeker de 3 eerste stukken door Molinet zelve zijn gecopiëerd. Maar even goed kunnen alle 5 stukken copieën zijn van vreemde hand. Alleen eene vergelijking met het schrift van Molinet uit een HS., dat ongetwijfeld door hem is geschreven, kan daarin zekerheid brengen. Op de volgende gronden houd ik evenwel voorloopig het bewuste HS. voor niet-oorspronkelijk:

het schrift is slechts op enkele plaatsen duidelijk en met kalmte geschreven; bijna doorloopend draagt het blijken van groote vluchtigheid en gehaastheid, alsof het in allerijl is overgeschreven;

de afkortingen komen in ongekend grooten getale voor zonder eenig stelsel;

het geheele stuk, uitgezonderd de inleiding, draagt de kenmerken van een uittreksel, en wel van een zeer onvolledig excerpt; slechts een klein gedeelte van wat in de inleiding wordt beloofd, is in de verhandeling zelve terug te vinden;

de inleiding is even zorgvuldig en nauwkeurig samengesteld en opgeschreven als de verhandeling zelve slordig en oppervlakkig.

Het zou mij niet verwonderen, indien deze 2 verhandelingen in zeer nauw verband staan met n° 8 van Molinet's werken. Wellicht is de inleiding copie, het overige excerpt.

Intusschen blijft de (zeer onwaarschijnlijke) mogelijkheid bestaan, dat Molinet zelf zulk slordig werk leverde.

Bij de uitgave van het bedoelde HS. kom ik van zelf op deze kwestie nader terug.

Bijlage V.

Litteratuur.

Dr. W. J. A. Jonckbloet. Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 4e druk, ed. Honigh. II. 488—493.

G. Kalff. Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de 16e eeuw. I. 125—136.

W. Kops. Schets eener Geschiedenisse der Rederijkeren. Werken van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. II. (1774) blz. 248—252.

Dr. G. D. J. Schotel. Geschiedenis der rederijkers in Nederland. 2e druk. I, 121—131.

J. F. Willems. Verhandeling over de Nederduijtsche Tael en Letterkunde. I, 240—242.

Witsen Geysbeek. Biographisch, anthologisch, en critisch woordenboek der Nederduitsche dichters. II. 28, 29.

J. de Vries. Proeve eener Geschiedenis der Ned. Dichtkunst. I, 38, 39.

F. A. Snellaert. Schets eener Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 1e druk, blz. 88, 89.

Prudens van Duyse. Verhandeling over den Nederlandschen Versbouw.

Dr. D. J. vander Meersch. Verhaal van den Opstand der Gemeente van Audenaerde tegen hare wettige over-

heid, ten jare 1539, gedurende de Gentsche onlusten. Annales de la Société de Gand. VIII. 43—158.
Dr. D. J. vander Meesch. Kronyk der Rederijkkamers van Audenaerde. Belgisch museum. VI. 373—408, VII, 15—72, 231—253, 386—438.
J. F. Willems. Oude Vlaemsche Liederen. Inl. XLV, n°. 145. cf. blz. 61, 62, 240, 241, 368.
Louis de Baecker. Chants historiques de la Flandre. blz 237—245, 256—257.

A. M. Ledeboer. Het geslacht van Waesberghe. blz. 74—79.
— — — — De Boekdrukkers, Boekverkoopers en uitgevers in N. Nederland sedert het jaar 1440 tot het begin dezer eeuw. blz. 9, 336, 340.
Le Capitaine Aug. de Reume, Variétés bibliographiques et littéraires. blz. 75, 102, 122, 141.

Nouvelle Biographie universelle. Tome 35—36, page 895—897.
P. Hédouin. Notice biographique et littéraire sur J. Molinet.
La Croix-du-Maine. Bibliothèque du Sieur de ....
Guicchardin. Description de tous les Pays-Bas, fol. 433, 1e druk.
Brunet. Manuel du Libraire.
Goujet. Bibliothèque française X.
Du Verdier et La Croix-du-Maine. Bibliothèque historique de la France.
M. de Reiffenberg. Mémoire sur Jehan Molinet, historien et poëte.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Matthijs de Castelein is geboren in 1485.

II.

De *Const van Rhetoriken* dagteekent uit 1548.

III.

De uitgave z. j. van Castelein's werken is van 1573.

IV.

De balade is van Arabischen oorsprong.

V.

Het humanisme is verderfelijk geweest voor de Nederlandsche letteren in de 16^e en 17^e eeuw.

VI.

Vondel's overgang tot het catholicisme is niet het werk geweest van dezen of genen Jezuiet, maar voortgekomen uit Vondel's eigen gemoedsontwikkeling.

VII.

Vosmaer's eenzaamheid op het gebied der letteren van de 19e eeuw vindt haar verklaring in zijne onderworpenheid aan het humanisme.

VIII.

De letterkundige beweging van 1880 had zeer veel recht van bestaan, maar miste voor een beslissenden invloed de daartoe noodzakelijke groote krachten.

IX.

Karel en Elegast (ed. Kuiper) vs. 96, moet worden gelezen:

Hedenmeer dats Gode lief.

X.

Karel en Elegast (ed. Kuiper) vs. 1346, moet worden gelezen:

Ne moochdi u lijf ontdraghen.

XI.

Seck in *Hau seck* is een imperatief.

SOL JUSTITIAE ILLUSTRA NOS